

Huishoudens met een laag inkomen wonen naar verhouding vaker in woningen van mindere kwaliteit en in minder aantrekkelijke buurten. De verschillen zijn echter niet groot. In vergelijking met huishoudens boven de lage-inkomensgrens wonen huishoudens met een laag inkomen vaker in huurwoningen, in flats en in woningen die gebouwd zijn in de naoorlogse periode tot 1970. Deels daarmee samenhangend blijken huishoudens met een laag inkomen vaker te wonen in slecht onderhouden woningen en in woningen waaraan bepaalde voorzieningen, zoals isolatie, ontbreken. Wat de woonomgeving betreft wonen huishoudens met een laag inkomen naar verhouding veel in buurten waar overlast voorkomt. Huurders met een laag inkomen besteden een groter percentage van hun inkomen (+7 procentpunten) aan huur dan hogere-inkomensgroepen.

5.1 Inleiding

Wonen behoort tot de basisbehoeften van ieder huishouden. Een van de doelstellingen van het volkshuisvestingsbeleid in Nederland is om alle huishoudens, ongeacht hun inkomen, kwalitatief goede en betaalbare huisvesting te bieden (zie o.a. VROM 1999). Huishoudens met een laag inkomen (zie kader 5.1) hebben echter door hun beperkte budget veel minder keuzemogelijkheden op het vlak van huisvesting. Een relatief groot deel van hun inkomen gaat op aan woonlasten, maar absoluut gesproken kunnen ze minder besteden aan huisvesting dan huishoudens met een hoger inkomen. In veel gevallen zal dit ten koste gaan van de kwaliteit van de huisvesting en het wooncomfort.

In dit hoofdstuk wordt de woonsituatie van de huishoudens met lage inkomens vergeleken met die van de overige huishoudens. Eerst komen enkele algemene gegevens over de woonsituatie van de huishoudens met een laag inkomen aan de orde. In de daaropvolgende paragrafen komen achtereenvolgens de woonlasten en de kwaliteit van de woning en van de woonomgeving aan bod.

Kader 5.1 De lage-inkomensgroep in het WBO

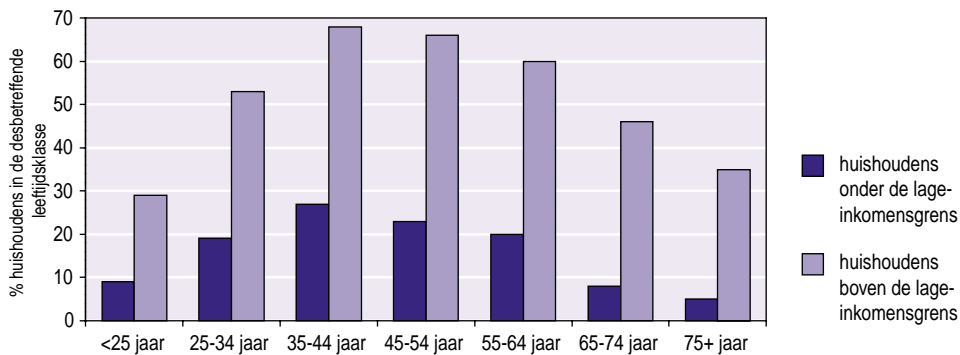
De afbakening van het begrip 'huishouden met een laag inkomen' heeft zoveel mogelijk op dezelfde wijze plaatsgevonden als in de overige hoofdstukken van dit boek. Het bleek echter niet mogelijk om exact dezelfde berekeningswijze als in het Inkomenspanelonderzoek toe te passen. Dat komt doordat in het Woningbehoefteonderzoek(WBO) alleen naar het inkomen van de kostwinner van het huishouden en een eventuele partner wordt gevraagd. Van andere leden van het huishouden (bv. meerderjarige kinderen) zijn derhalve geen inkomensgegevens bekend. Dat zou tot gevolg kunnen hebben dat op basis van de gegevens uit het WBO een huishouden ten onrechte wordt gerekend tot de lage inkomens, terwijl door het inkomen van een ander lid van het huishouden het huishoudensinkomen helemaal niet zo laag is. Om deze mogelijke vertekening te voorkomen, worden in de analyses in dit hoofdstuk de huishoudens met een andere volwassene dan kostwinner en partner buiten beschouwing gelaten. Dat betekent dat de uitkomsten in dit hoofdstuk gebaseerd zijn op gegevens van ongeveer 90% van alle huishoudens. Huishoudens met een laag inkomen vormen dan 16% van het totaal aantal huishoudens. Dat komt goed overeen met de resultaten uit het Inkomenspanelonderzoek.

* Bijdrage van het CBS, geschreven door drs. A.A.M.W. van Gessel-Dabekaussen.

5.2 Hoe wonen de huishoudens met een laag inkomen?

Van alle huishoudens met een laag inkomen woont het merendeel in een huurhuis. Maar één op de zes mag zich eigenaar van een woning noemen. Een verklaring voor het grote aantal huurders met een laag inkomen is de leeftijdsopbouw van deze groep huishoudens. De leeftijdscategorieën die het sterkst vertegenwoordigd zijn, zijn jongeren tot 25 jaar en ouderen vanaf 65 jaar. Dit zijn precies de leeftijdsgroepen waarvan, ongeacht het inkomen, het merendeel in een huurwoning woont. Jongeren die voor het eerst zelfstandig gaan wonen, starten vaak in een huurwoning. Ook van de ouderen (vanaf 65 jaar) woont het merendeel in een huurwoning. Bij met name 75-plussers betreft het vaak specifieke ouderenhuisvestingen. Leeftijd is echter niet de enige factor die een rol speelt bij het al dan niet huren van een woning. Ook bij de andere leeftijdsgroepen blijkt dat onder de huishoudens met lage inkomens minder eigen-woningbezit voorkomt dan bij de andere inkomens (figuur 5.1). Een voor de hand liggende verklaring hiervoor is dat deze huishoudens over minder leen-capaciteit beschikken om een hypotheek voor een eigen woning af te sluiten. Woningen worden vooral gekocht door mensen met een betaalde baan. Deze groep komt relatief weinig voor bij huishoudens met een laag inkomen.

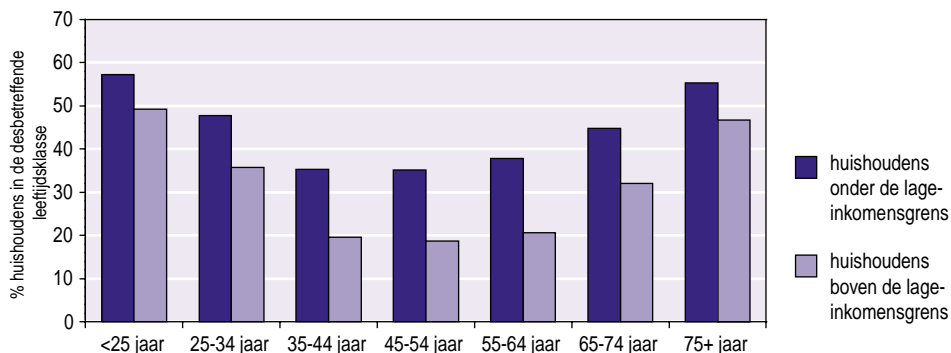
Figuur 5.1 Huishoudens met een eigen woning, naar inkomen en leeftijd, 1998

Bron: CBS (WBO'98)

Huishoudens met een laag inkomen wonen naar verhouding vaker in flats, etage-, benedenboven-, en portiekwoningen of maisonnettes, verder aangeduid met flats e.d. (figuur 5.2). Ook hier speelt de leeftijdsopbouw en daarmee samenhangend de samenstelling van de huishoudens met lage inkomens een rol. Ruim de helft van alle huishoudens met een laag inkomen bestaat uit eenpersoonshuishoudens en die wonen in het algemeen vaker in een flat e.d. dan meerpersoonshuishoudens. Het betreft veelal jongeren die een start maken op de woningmarkt en ouderen die alleen komen te staan en kleiner gaan wonen. Ook hier blijkt echter dat onder lage inkomens ook in andere leeftijdsgroepen relatief meer huishoudens in een flat e.d. wonen. Dat is in overeenstemming met het gegeven dat flats vaker verhuurd worden dan eengezinswoningen. Na correctie voor de grootte van het huishouden, de leeftijd van de hoofdbewoner en huur/koop is er wat betreft het wonen in een flat geen verschil meer tussen huishoudens onder en boven de lage-inkomensgrens.

Figuur 5.2 Huishoudens in een flat e.d., naar inkomen en leeftijd, 1998

Bron: CBS (WBO'98)

Een klein deel (2%) van alle Nederlandse huishoudens exclusief studenten woont niet in een gewone woning, maar in een wooneenheid of een andere woonruimte. Hieronder vallen o.a. kamers, delen van woningen, woonwagens en woonboten. Onder de huishoudens in een wooneenheid of een andere woonruimte komen relatief veel huishoudens met een laag inkomen voor: ruim een kwart van alle huishoudens die zo gehuisvest zijn, behoort tot de lage inkomens.

Van alle huishoudens in Nederland woont meer dan de helft (54%) in de stad¹ (zie tabel 5.1).

Tabel 5.1 Algemene woongegevens van huishoudens, 1998 (in procenten)

	huishoudens onder de lage-inkomensgrens	huishoudens boven de lage-inkomensgrens
totaal	100	100
huurwoning	83	43
koopwoning	17	56
flats e.d.	44	28
eeengezinswoning	48	66
w.v. vrijstaand	4	13
twee onder een kap	5	12
hoekwoning	12	13
tussenwoning	26	28
overig	8	6
w.v. overige woning	2	4
wooneenheid of andere woonruimte	3	2
inwonend	1	0
stad: centrum	9	7
stad: buiten centrum	44	38
stad: rand/landelijk	7	7
dorp: kern	32	36
dorp: rand/landelijk	9	11

Bron: CBS (WBO'98)

Van alle huishoudens met een laag inkomen blijkt echter een groter deel in de stad te wonen, namelijk 60%. Bij een verdere indeling naar woonmilieu zijn het vooral wijken die op een wat grotere afstand van het centrum liggen waar naar verhouding meer arme huishoudens wonen. Binnen deze wijken is meer dan de helft van alle arme huishoudens in een flat of andere vorm van meergezinswoning gehuisvest. Ook blijken in deze wijken naar verhouding veel arme gezinnen met kinderen te wonen, zowel een- als tweoudergezinnen.

5.3 Wonen de huishoudens met een laag inkomen het goedkoopst?

5.3.1 Woonlasten

Van de eigenaren met een inkomen boven de lage-inkomensgrens heeft het overgrote deel een koopquote die onder de 30% ligt (gemiddelde quote 14%). Bij de huishoudens met een laag inkomen heeft echter bijna de helft te maken met een koopquote die boven 30% ligt (gemiddelde quote 34%, zie tabel 5.2). Dit betekent dat de eigenaren met een laag inkomen gemiddeld eenderde van hun besteedbare inkomen uitgeven aan hun vaste woonlasten. Bij huurders zijn de verschillen in quote tussen huishoudens met een laag inkomen en de overige huishoudens niet zo groot als bij eigenaren. Maar ook hier hebben huishoudens met een laag inkomen een groter deel van hun inkomen nodig om de huur te kunnen betalen. De gemiddelde huurquote van huurders met een laag inkomen bedraagt 28%, die van de overige huishoudens 21%.

Kader 5.2 Huur- en koopquotes

De basishuur verminderd met eventuele individuele huursubsidie vormt de netto vaste woonuitgave van een huishouden in een huurwoning. Uitgedrukt in een percentage van het nettohuishoudensinkomen levert dit de **nettohuurquote** op.

Voor eigenaren-bewoners worden tot de netto vaste woonuitgaven gerekend de brutohypotheeklasten (rente, aflossing, levensverzekeringspremie) vermeerderd met opstalverzekering, erfpacht en het eigenarendeel van de OZB, en verminderd met een eventuele rijksbijdrage en met het fiscale effect. Uitgedrukt in een percentage van het nettohuishoudensinkomen levert dit de **nettokoopquote** op.

Een hoge koop- of huurquote betekent dat een huishouden een groot deel van het inkomen nodig heeft voor zijn vaste woonuitgaven. Hoe hoger de quote, des te minder bestedingsruimte er overblijft voor andere uitgaven van het huishouden.²

Tabel 5.2 Huishoudens onder de lage-inkomensgrens en huishoudens boven de lage-inkomensgrens, 1998 (in procenten)

	huishoudens onder de lage-inkomensgrens ^a	huishoudens boven de lage-inkomensgrens ^a
gemiddelde huurquote van huurders	28	21
gemiddelde koopquote van eigenaren	34	14
huurquote		
< 10%	4	8
10%–19%	35	54
20%–29%	35	33
30%–39%	16	4
≥ 40%	8	1
totaal	100	100
koopquote		
< 10%	9	31
10%–19%	17	46
20%–29%	25	19
30%–39%	18	4
≥ 40%	31	1
totaal	100	100

a Exclusief huishoudens met inkomen uit eigen bedrijf of vrij beroep.

Bron: CBS (WBO'98)

5.3.2 Wonen de arme huishoudens in de goedkope woningen?

De waarde van de woning van een huishouden met een laag inkomen bedraagt gemiddeld 147.000 gulden (WOZ-waarde, zie kader 5.3). Voor de overige huishoudens is de waarde gemiddeld 40.000 gulden hoger, namelijk 187.000 gulden. Bij huurwoningen bedraagt het verschil slechts 4.000 gulden. Een huurwoning van een huishouden met een laag inkomen heeft gemiddeld een waarde van 134.000 gulden, terwijl een huurwoning van andere huishoudens een gemiddelde waarde heeft van 138.000 gulden.

Koopwoningen zijn meer waard. Een koopwoning heeft een gemiddelde waarde van 220.000 gulden. Eigenaren met een laag inkomen hebben een huis dat een gemiddelde waarde heeft van 208.000 gulden en overige eigenaren een van 221.000 gulden.

Kader 5.3 Waarde van de woning

In de wet Waardering onroerende zaken, de WOZ, is een uniforme wijze van waardebeoordeling van onroerende zaken vastgelegd. De aldus bepaalde waarde wordt gebruikt voor de gemeentelijke aanslag onroerende-zaakbelasting (OZB), voor de omslagheffing van de waterschappen, voor het huurwaardeforfait in de inkomstenbelasting en voor de vermogensbelasting. Met de WOZ-waarde is het dus ook goed mogelijk om de waarde van de woningen met elkaar te vergelijken. De hier gebruikte WOZ-waarde is van 1998, maar uitgedrukt in prijzen van 1995.

Bij de verdeling van huishoudens over de woningvoorraad is het van belang dat de prijs van de woondienst zo goed mogelijk past bij het inkomen van het desbetreffende huishouden. Het beleid van de overheid op dit punt is vooral op gericht op de huursector. Om na te gaan of en in hoeverre de huishoudens met een laag inkomen in de goedkoopste woningen wonen, is een splitsing gemaakt in huur en koop. Van alle huishoudens die in een huurwoning gehuisvest zijn, bestaat 30% uit huishoudens met een laag inkomen. Huurwoningen met een huurbedrag (exclusief huursubsidie) tot 538 gulden per maand behoren tot de 30% goedkoopste huurwoningen. In dit contingent goedkope huurwoningen blijken twee op de vijf huishoudens tot de lage-inkomensgroep te behoren. Van een sterke concentratie van lage inkomens in goedkope woningen is dus geen sprake. Van alle koopwoningen wordt slechts 7% bewoond door huishoudens met een laag inkomen. De koopwoningen met een waarde tot 100.000 gulden behoren tot de 7% goedkoopste koopwoningen. Het blijkt dat van alle goedkope koopwoningen 12% wordt bewoond door een huishouden met een laag inkomen. Ook hier dus geen sterke concentratie van lage inkomens in goedkope koopwoningen.

5.4 Zijn de huishoudens met een laag inkomen oververtegenwoordigd in kwalitatief mindere woningen?

5.4.1 De bouwperiode

Huishoudens met een laag inkomen zijn licht oververtegenwoordigd in de huizen van vóór 1970 (tabel 5.3). En omgekeerd wonen er in de nieuwbouw naar verhouding minder arme huishoudens. De nieuwbouw, grotendeels bestaande uit koopwoningen, trekt meer tweeverdieners aan en hierdoor meer huishoudens met een hoger inkomen.

De bouwperiode van een woning vormt een belangrijke graadmeter voor de kwaliteit van de woning. Zowel door invoering van regels en verordeningen als door de beschikbaarheid van nieuwe materialen is de kwaliteit van de woningvoorraad in de loop van de decennia sterk verbeterd. Hoewel een ouder huis niet per definitie kwalitatief minder goed hoeft te zijn, blijkt er wel degelijk een samenhang te bestaan tussen de mate van onderhoud en de ouderdom van de woning. Hoe ouder de woningen, des te groter het percentage slecht onderhouden woningen.

Tabel 5.3 Woningen naar bouwperiode, 1998 (in procenten)

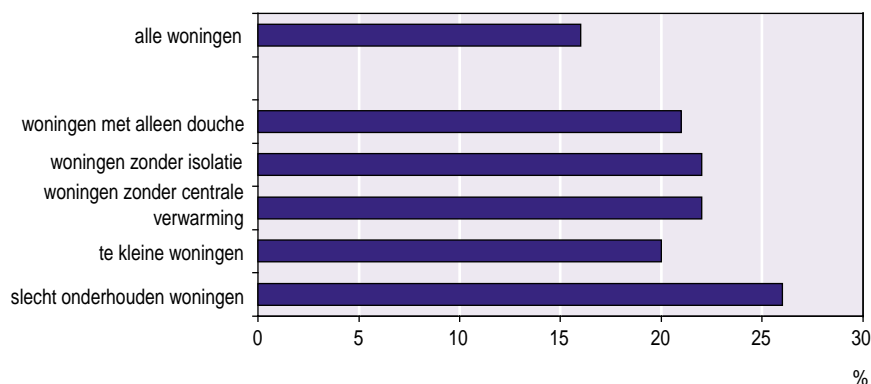
	huishoudens onder de lage-inkomensgrens	huishoudens boven de lage-inkomensgrens
totaal	100	100
< 1945	18	21
1945-1959	16	12
1960-1969	18	15
1970-1979	20	20
1980-1989	16	18
> 1990	9	14
onbekend	3	1

Bron: CBS (WBO'98)

5.4.2 Onderhoud en voorzieningen

Ruim één op de tien woningen wordt door zijn bewoners getypeerd als slecht onderhouden. Van deze groep woningen wordt een kwart bewoond door huishoudens met een laag inkomen. Dit betekent een oververtegenwoordiging van deze huishoudens in slecht onderhouden woningen (figuur 5.3). Immers, huishoudens met een laag inkomen vormen 16% van alle huishoudens. Als van alle woningen met een bepaald kenmerk, bijvoorbeeld alle slecht onderhouden woningen, meer dan 16% bewoond wordt door huishoudens met een laag inkomen, betekent dit een oververtegenwoordiging van deze huishoudens. Het zijn vooral de woningen die gebouwd zijn vóór 1970 waar het onderhoud te wensen overlaat. In 80% van de gevallen gaat het om huurwoningen.

Figuur 5.3 Het aandeel van de huishoudens onder de lage-inkomensgrens in kwalitatief minder goede woningen, 1998 (in procenten)

Bron: CBS (WBO'98)

Van alle eigenaren behoort ongeveer 5% tot de lage inkomens, maar 10% van de slecht onderhouden eigen woningen wordt bewoond door huishoudens onder de lage-inkomensgrens. Zowel eigenaren als huurders met een laag inkomen zijn dus oververtegenwoordigd in de slecht onderhouden woningen.

Deze resultaten stroken met die uit onderzoek waarin door huishoudens uitspraken zijn gedaan over een aantal kenmerken van hun woning die te maken hebben met het onderhoud. Huishoudens met een laag inkomen scoren op alle onderzochte aspecten minder gunstig dan de huishoudens met een hoger inkomen (tabel 5.4).

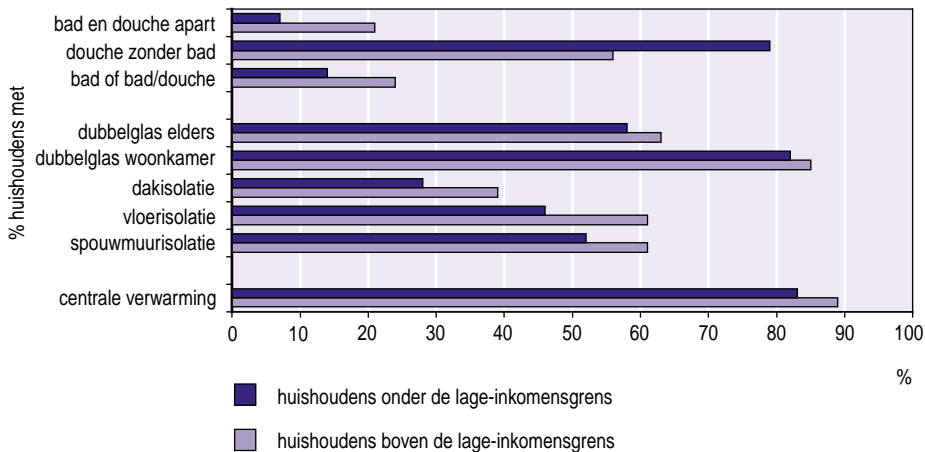
Tabel 5.4 Problemen met de woning, 1998 (in procenten),

	huishoudens onder de lage-inkomensgrens	huishoudens boven de lage-inkomensgrens
de woning		
is te gehorig	35	19
is te klein	11	10
heeft vochtige muren of vloeren	13	8
heeft verrotte raamkozijnen of vloeren	11	7
heeft een slechte verwarming	11	4
is te donker	10	6
heeft een lekkend dak	4	3

Bron: CBS (SEP'98)

In figuur 5.4 is van een aantal voorzieningen in de woning te zien in hoeverre ze voorkomen bij huishoudens onder en boven de lage-inkomensgrens.

Figuur 5.4 Voorzieningen in de woning, naar inkomen, 1998 (in procenten)

Bron: CBS (WBO'98)

Woningen zonder badkamer zijn zeldzaam geworden. Ook in oudere huizen is altijd wel een bad of douche te vinden. De verschillen spitsen zich meer toe op de mate van luxe van de inrichting. Van de woningen met alleen een douche wordt 21% bewoond door huishoudens met een laag inkomen, terwijl van alle huishoudens die gebruik kunnen maken van de veel luxere combinatie van een aparte douche en bad slechts 6% tot de huishoudens met een laag inkomen behoort.

Centrale verwarming komt in praktisch alle woningen van na 1970 voor. Van de woningen zonder centrale verwarming wordt bijna een kwart bewoond door huishoudens met een laag inkomen.

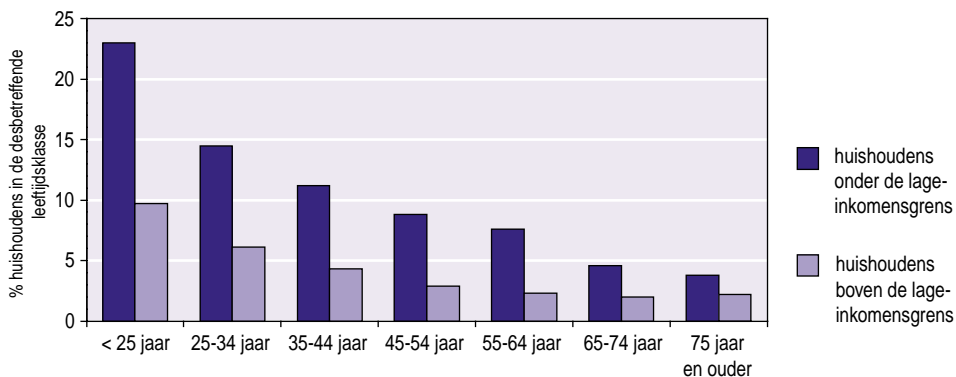
In het algemeen geldt dat naarmate de woning van een later bouwjaar is, het aantal isolatievoorzieningen toeneemt. Hoewel de woningen in Nederland steeds beter geïsoleerd worden, zijn er nog steeds woningen die over geen enkele vorm van isolatie te beschikken, dat wil zeggen geen vloer-, spouwmuur- of dakisolatie en geen dubbele ramen. Van deze ongeïsoleerde woningen wordt 22% bewoond door een huishouden met een laag inkomen. Ook in de woningen met slechts één of twee van de genoemde vormen van isolatie zijn de arme huishoudens met 20% oververtegenwoordigd.

Dubbel glas in de woonkamer en elders in huis komt bij lage inkomens nauwelijks minder voor dan bij andere huishoudens. Dak-, vloer- en spouwmuurisolatie komt echter wel beduidend minder voor. Op het eerste oog is dat te verklaren door het feit dat huishoudens met een laag inkomen vaker flatbewoners zijn en dus niet met al deze mogelijke vormen van isolatie te maken zullen hebben. Maar ook als alleen huishoudens in een eengezinswoning met elkaar vergeleken worden, blijken deze drie vormen van isolatie bij huishoudens met een laag inkomen nog steeds veel minder te zijn toegepast. Het verschil is het grootst bij dakisolatie. Die komt bij huishoudens met een hoger inkomen anderhalf keer zo vaak voor als bij lage inkomens.

5.4.3 Tevredenheid met de woning

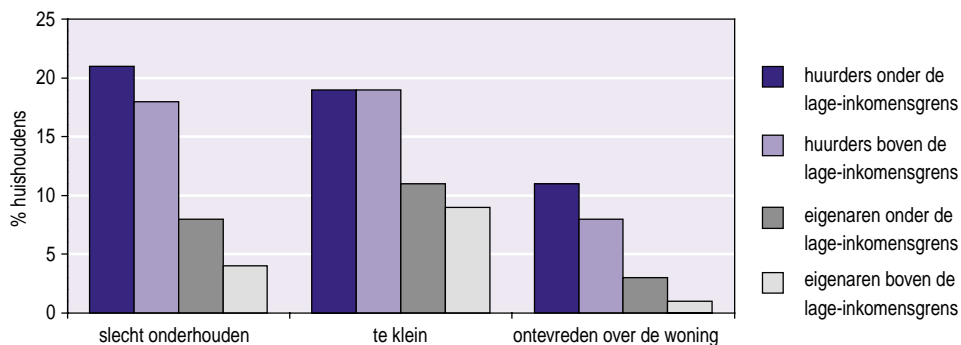
Tevredenheid over de woning is in Nederland in het algemeen groot. Eén op de vijftien huishoudens is ontevreden met de woonruimte. Van de groep ontevreden huishoudens behoort 23% tot de lage inkomens. Van de huishoudens met een laag inkomen zijn er dus relatief veel ontevreden. Zowel bij lage als bij andere inkomens is de ontevredenheid het grootst onder jongeren en neemt deze af met de leeftijd. Voor alle leeftijdscategorieën geldt echter dat de ontevredenheid groter is bij huishoudens met een laag inkomen. (zie figuur 5.5). Ook is de ontevredenheid onder huurders groter dan onder eigenaren (zie figuur 5.6). Ook als men de ontevredenheid corrigeert voor leeftijd en eigendomsverhouding (huurder/eigenaar), blijft er een verschil in tevredenheid bestaan tussen beide inkomensgroepen.

Figuur 5.5 Huishoudens die niet tevreden zijn met de woonruimte, naar inkomen en leeftijd, 1998 (in procenten)

Bron: CBS (WBO'98)

Figuur 5.6 Opvattingen over de woning, naar eigendomsverhouding, 1998 (in procenten)

Bron: CBS (WBO'98)

Eén op de zeven woningen wordt door de bewoners als te klein ervaren. Van deze woning wordt 20% bewoond door huishoudens met een laag inkomen, en ook dit percentage duidt op een lichte oververtegenwoordiging van lage inkomens. Het feit dat meer huis-

houdens met een laag inkomen hun woning te klein vinden, correspondeert met de gegevens over het aantal kamers in huis en de oppervlakte van de woonkamer bij deze huishoudens. Rekening houdend met de grootte van het huishouden blijkt over de hele linie dat huishoudens met een laag inkomen gehuisvest zijn in woningen met minder kamers en ook dat de oppervlakte van hun woonkamer gemiddeld ongeveer 5 m² kleiner is dan bij de overige huishoudens.

Ook hier is er weer een verschil tussen huurders en eigenaren. Bijna één op de vijf huurders is van mening dat zijn woning te klein is. Eigenaren zijn vaker tevreden over de grootte van hun woning.

Net als bij de algemene tevredenheid over de woning zijn jongeren ook minder tevreden over de grootte van de woning. Na correctie voor leeftijd en eigendomsverhouding blijven echter relatief iets meer huishoudens onder de lage-inkomensgrens van mening dat hun woning te klein is.

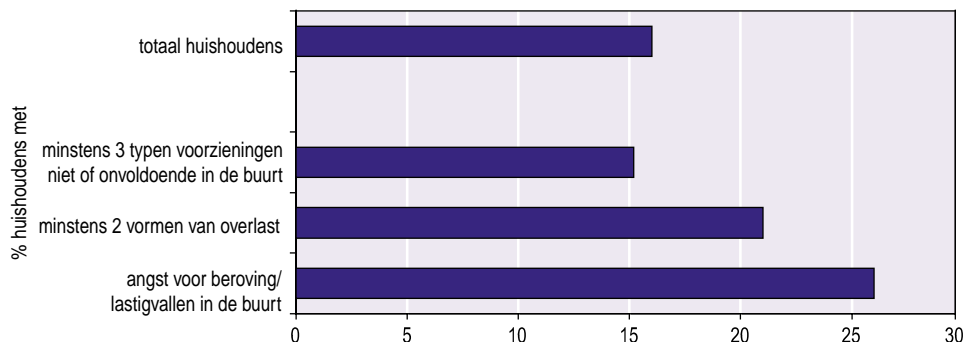
5.5 Zijn de huishoudens met een lager inkomen oververtegenwoordigd in een kwalitatief mindere woonomgeving?

Als mindere woonomgeving wordt beschouwd de omgeving waar men veel last heeft van de buurtbewoners, van verkeer, van vernieling en bekladding of waar men bang is om beroofd of lastig gevallen te worden. Ook als een aantal voorzieningen niet voorkomt in de buurt wordt dat negatief beoordeeld. Net als bij kwalitatief minder goede woningen geldt hier dat als een bepaald negatief kenmerk van de omgeving, bijvoorbeeld veel last van vernieling, door meer dan 16% van de huishoudens met een laag inkomen wordt ervaren, dit een oververtegenwoordiging van deze huishoudens betekent.

Overlast van de omgeving kan in allerlei vormen voorkomen. Ongeveer 8% van de huishoudens geeft aan bang te zijn voor beroving en lastigvallen. Van deze huishoudens behoort een kwart tot de lage inkomens. Dat betekent dus een oververtegenwoordiging van deze groep. Overlast van buurtbewoners komt minder voor, maar ook in deze groep zijn arme huishoudens oververtegenwoordigd. Van alle huishoudens die aangeven dat ze veel last hebben van vernieling en bekladding in de buurt behoort bijna een kwart tot de lage inkomens. Problemen met de verkeerssituatie komen zeer veel voor. Het gaat dan om last van verkeer in de buurt en een onveilige verkeerssituatie in de buurt. Arme huishoudens zijn in deze groep echter niet oververtegenwoordigd.

Een buurt is bijzonder onprettig om in te wonen als er ook nog verschillende vormen van overlast tegelijk voorkomen. Het blijkt dat ruim één op de tien huishoudens met twee of meer vormen van overlast wordt geconfronteerd. Arme huishoudens zijn in deze groep oververtegenwoordigd (figuur 5.7).

Figuur 5.7 Aandeel van de huishoudens onder de lage-inkomensgrens in een kwalitatief minder goede woonomgeving, 1998 (in procenten)

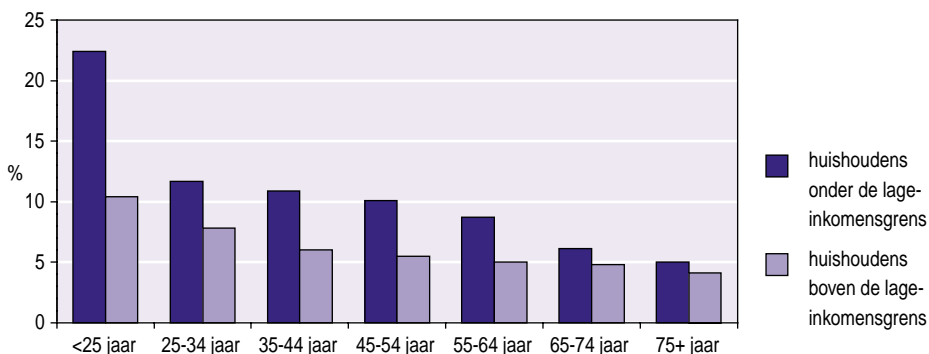

Bron: CBS (WBO'98)

Woningen van huishoudens met een laag inkomen hebben ongeveer even vaak voorzieningen in de buurt als andere woningen. De meeste bewoners zijn van mening dat voorzieningen op het gebied van scholen, winkels, openbaar vervoer enzovoort voldoende aanwezig zijn in hun buurt. Er zijn op deze punten nauwelijks verschillen te vinden tussen huishoudens met een laag inkomen en andere huishoudens. Voorzieningen waarvan men vindt dat er te weinig van in de buurt aanwezig zijn, zijn speelgelegenheid voor de kinderen en voorzieningen voor jongeren. Maar dat tekort wordt zowel door huishoudens met een laag inkomen als door de overige huishoudens ervaren. Als er meer dan drie verschillende voorzieningen onvoldoende of helemaal niet aanwezig zijn, wordt dat in figuur 5.7 als ongunstig voor de woonomgeving aangemerkt. Maar ook dan blijken de huishoudens met een laag inkomen hiermee in gelijke mate geconfronteerd te worden als de andere huishoudens.

De tevredenheid over de woonomgeving is groot. Zowel bij huishoudens met een laag inkomen als de overige huishoudens is meer dan 80% tevreden. Bij huishoudens met een laag inkomen geeft bijna één op de tien aan niet tevreden te zijn met de woonomgeving. Bij de overige huishoudens is dat 6%. Net als bij huishoudens die niet tevreden zijn met de woning blijken het vooral de jongere huishoudens te zijn die ontevreden zijn. Met het toenemen van de leeftijd neemt de ontevredenheid af (figuur 5.8).

Figuur 5.8 Huishoudens die niet tevreden zijn met de woonomgeving, naar inkomen en leeftijd, 1998 (in procenten)

Bron CBS (WBO'98)

Het meest tevreden met hun woonomgeving zijn huishoudens in de dorpse woonmilieus. Het stadscentrum en de wijken buiten het centrum scoren het laagst op de tevredenheids-ladder. Maar nog altijd zijn ook daar acht op de tien huishoudens tevreden met hun woon-omgeving. Voor alle woonmilieus geldt dat huishoudens met een laag inkomen iets minder tevreden zijn dan de overige huishoudens. In de wijken buiten het centrum, waar naar ver-houding veel arme huishoudens wonen, geeft één op de acht huishoudens aan niet tevreden te zijn met de woonomgeving.

Ter afsluiting van dit hoofdstuk kan worden geconcludeerd dat huishoudens met een laag inkomen weliswaar vaker wonen in woningen van mindere kwaliteit en in minder aantrek-kelijke buurten, maar dat de verschillen ten opzichte van huishoudens met een inkomen boven de lage-inkomensgrens niet groot zijn. Bovendien is een zeer ruime meerderheid van de lage inkomens tevreden met de woonruimte.

Noten

- 1 Alle woonplaatsen met meer dan 25.000 inwoners worden tot de steden gerekend, evenals de woonplaatsen met minder inwoners, maar met een 'stedelijk uiterlijk'. De overige woonplaatsen behoren tot de dorpen.
- 2 Bij de berekening van dergelijke quotes leveren huishoudens aan de onderkant van de inkomensverdeling een probleem op. Een zelfstandige, bijvoorbeeld, kan fiscaal gezien uitkomen op een heel laag inkomen. Als de woonlasten van een dergelijk persoon worden afgezet tegen zijn inkomen, komen er onwaarschijnlijk hoge quotes uit. Dit blijkt vooral het geval te zijn bij de eigenaren. In de tekst en de tabel worden daarom de huishoudens waarvan de ondervraagde persoon of zijn partner inkomen uit eigen bedrijf of vrij beroep hebben, buiten beschouwing gelaten.

6 DYNAMIEK VAN ARMOEDE*

Van de ruim 1,8 miljoen mensen met een laag inkomen in 1997, had één op de drie een jaar later niet langer een laag inkomen. In totaal verlieten in 1998 dus bijna 600.000 mensen hun armoedepositie. De instroom was in dat jaar ruim 40.000 lager, zodat het aantal mensen met een laag inkomen afnam. Ruim een kwart van de mensen met een laag inkomen verkeert al zes jaar of langer in deze positie. Van de mensen van 18 jaar en ouder van wie de belangrijkste bron van het huishoudensinkomen tussen 1997 en 1998 veranderde van een uitkering in loon of winst, verlieten 40.000 hun positie van armoede. Hun aandeel in de totale uitstroom was daarmee beperkt, maar de uitstroom lag wel driemaal zo hoog als die onder mensen van wie de belangrijkste inkomensbron onveranderd een uitkering was. Omgekeerd gaat een verandering van loon of winst in een uitkering als belangrijkste bron dikwijls gepaard met instroom in een lage-inkomenspositie. Ook hier geldt dat het aandeel in de totale instroom echter beperkt is.

Vanaf 1990 maakt jaarlijks ruim 1% van de Nederlandse bevolking voor het eerst kennis met armoede. Voor 6% van de bevolking blijft het niet bij een eenmalige gebeurtenis, omdat deze personen gemiddeld genomen over de periode 1990-1998 een inkomen onder de lage-inkomensgrens hebben. Voor anderen is het hebben van een laag inkomen slechts van tijdelijke aard. Zelfstandigen hebben een relatief grote inkomensdynamiek. Zij passeren niet alleen vaker dan anderen de lage-inkomensgrens, maar zij volgen ook een ander patroon in de tijd. Bij de niet-zelfstandigen die structureel arm zijn, is de inkomensdynamiek kleiner. Afgemeten aan de tijd die zij in het eerste inkomensdeciel verblijven, is de inkomensdynamiek het grootst onder de werkenden en het kleinst onder de bijstandsgerechtigden. Bijna driekwart van de bijstandsgerechtigden in 1998 behoort tot de structurele armen, en zij hebben gemiddeld acht van de voorgaande jaren in het laagste inkomensdeciel doorgebracht.

6.1 Inleiding

Een afbakening van armoede op basis van het inkomen in één jaar geeft een eerste indicatie van de welvaart van een huishouden. Daarnaast is het van belang of men langdurig moet rondkomen van een minimuminkomen of van een laag inkomen. Het inkomen kan immers gedurende een bepaalde tijd gelijk blijven, maar het kan door allerlei oorzaken ook dalen of stijgen. Het inkomen verandert bijvoorbeeld door het aanvaarden van (ander) werk, promotie of pensionering. Maar ook een algemene loonstijging of belastingmaatregelen leiden tot inkomensmutaties. Een wijziging in de samenstelling van het huishouden (een kind verlaat het ouderlijk huis, partners gaan uit elkaar, enz.) heeft eveneens tot gevolg dat iemands positie op de inkomensladder verandert.¹

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de veranderingen in de inkomenspositie van mensen met een laag inkomen. Het sluit daarmee aan bij de hoofdstukken over de dynamiek van armoede in eerdere edities van de Armoedemonitor (SCP/CBS 1997; 1998; 1999). Paragraaf 6.2 presenteert kerncijfers over de aantallen mensen die jaarlijks toetreden tot de groep met een laag inkomen of die juist verlaten. Verder wordt stilgestaan bij de duur van een lage-inkomenspositie. In paragraaf 6.3 wordt onderzocht in hoeverre de in- en uitstroom samenhangt met veranderingen in de arbeidsmarktpositie en in de samenstelling

* Aan dit hoofdstuk hebben medewerkers van zowel het CBS als het SCP bijgedragen. De paragrafen 6.2 tot en met 6.4 zijn opgesteld door het CBS (drs. W. Bos en dr. C.J.L. Siermann). Paragraaf 6.5 is opgesteld door het SCP (mw.dr. J.M. van Leeuwen).

van het huishouden. Verschillen in leefomstandigheden tussen groepen mensen die nooit, tijdelijk/afwisselend of meestal/voortdurend een laag inkomen hebben, staan centraal in paragraaf 6.4. Tot besluit wordt de dynamiek aan de onderkant van de inkomensverdeling gedetailleerd beschreven in paragraaf 6.5.

Kader 6.1 Keuze van inkomensbegrip en onderzoekseenheid

Bij de beschrijving van de inkomensverdeling kan men uitgaan van het inkomen van personen of van huishoudens. Als het gaat om de welvaart van personen, is niet alleen het eigen inkomen van belang, maar ook het inkomen van de andere leden van het huishouden waarvan men deel uitmaakt. Daarom is hier uitgegaan van het huishoudensinkomen. Nu maakt het nogal uit of een inkomen bestemd is voor een persoon alléén of bijvoorbeeld voor een echtpaar met kinderen. Daarom wordt het huishoudensinkomen door middel van standaardisatie vergelijkbaar gemaakt met het inkomen van een alleenstaande. Bij het beschrijven van de welvaartsontwikkeling van personen veronderstellen we dat elk huishoudenslid een even hoge welvaart (gelijk aan het gestandaardiseerde huishoudensinkomen) ondervindt. Ofschoon de welvaart van een persoon ontleend wordt aan het huishouden waartoe hij behoort, vormen personen de eenheid van analyse in het beschrijven van inkomensdynamiek. In tegenstelling tot huishoudens zijn personen een vaste entiteit: huishoudens veranderen in de loop van tijd immers van samenstelling.

6.2 Dynamiek rond de lage-inkomensgrens

6.2.1 Omvang van de in- en uitstroom

De dynamiek in het inkomen leidt jaarlijks tot een grote in- en uitstroom met betrekking tot de groep mensen die behoren tot een huishouden met een laag inkomen. Van de ruim 1,8 miljoen mensen met een laag inkomen in 1997, had één op de drie in 1998 niet langer een laag inkomen. In de periode 1992-1998 bedroeg zowel de in- als uitstroom jaarlijks gemiddeld bijna 600.000 mensen (tabel 6.1). Met name in 1993 en 1994 was de instroom echter aanmerkelijk groter dan de uitstroom, zodat het aantal mensen met een laag inkomen toenam. In de daaropvolgende periode was sprake van een daling van het aantal mensen met een laag inkomen. De groep die in twee opeenvolgende jaren een laag inkomen behield (de doorstroom), bedroeg in de jaren 1992-1998 gemiddeld ruim 1,2 miljoen mensen. Twee van de drie mensen met een laag inkomen behoren tot deze doorstroom.

Tabel 6.1 Stand^a en ontwikkeling van het aantal personen in huishoudens met een laag inkomen

	stand in voorafgaand jaar	uitstroom	doorstroom ^b	instroom ^c
1992	1.758	555	1.203	553
1993	1.756	543	1.213	611
1994	1.823	567	1.256	673
1995	1.930	632	1.298	563
1996	1.860	598	1.261	613
1997	1.874	638	1.236	581
1998*	1.817	593	1.225	551

a Per 31 december.

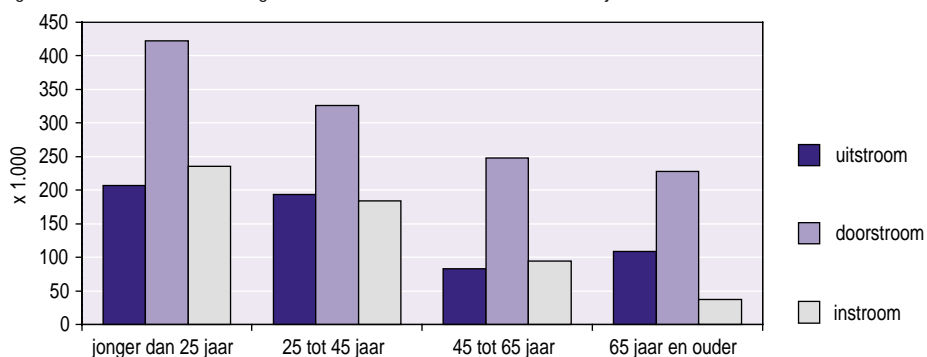
b Stand in voorafgaand jaar verminderd met de uitstroom.

c Stand in voorafgaand jaar verminderd met de uitstroom en vermeerderd met de instroom.

Bron: CBS (Inkomensstatistiek)

De voorlopige cijfers van 1998 wijzen op een duidelijke daling van het aantal mensen met een laag inkomen. Vooral bij 65-plussers verlieten in 1998 aanzienlijk meer mensen de groep met een laag inkomen dan er in terechtkwamen (figuur 6.1). De omvang van deze uitstroom werd gunstig beïnvloed door een koopkrachtverbetering als gevolg van belastingverlichting door een verhoging van de ouderenaftrek. Het aandeel van 65-plussers in de totale groep met een laag inkomen nam hierdoor tussen 1997 en 1998 af van 18% tot 15%. Het aandeel van jongeren tot 25 jaar is het grootst van de hier onderscheiden leeftijdsgroepen: ruim één op de drie mensen met een laag inkomen in 1998 was jonger dan 25 jaar. Jeugdigen zijn ook sterk vertegenwoordigd onder degenen die in 1998 in de groep met een laag inkomen terechtkwamen: ruim 40% van de totale instroom bestond uit jongeren tot 25 jaar.

Figuur 6.1 Personen met een laag inkomen: uit-, in- en doorstroom naar leeftijd, 1998*

Bron: CBS (Inkomensstatistiek)

Kader 6.2 Kerncijfers over de dynamiek van de lage inkomens

Voor deze uitgave van de Armoedemonitor zijn aanvullende cijfers samengesteld die de jaarlijkse overgangen van personen naar inkomenspositie beschrijven. Hierbij zijn de volgende categorieën onderscheiden:

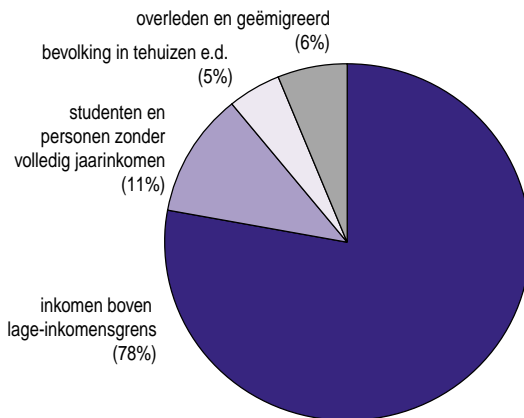
- bevolking die in het desbetreffende jaar geboren of geïmmigreerd is;
- bevolking die in het desbetreffende jaar overleden of geëmigreerd is;
- bevolking in inrichtingen, instellingen en tehuizen en dergelijke;
- bevolking die niet ingedeeld is naar hoogte van inkomen, zoals studentenhuishoudens;
- bevolking in huishoudens met een laag inkomen; deze groep is nader verdeeld naar duur van het lage inkomen;
- overige bevolking (in huishouden met inkomen boven de lage-inkomensgrens).

Op grond van deze gegevens kan van personen die in een bepaald jaar een laag inkomen hadden, worden nagegaan welke positie zij in het voorafgaande jaar (herkomst) en in het volgende jaar (bestemming) innamen. In paragraaf 6.2 van dit hoofdstuk worden de voornaamste resultaten uit dit nieuwe cijfermateriaal, dat afkomstig is uit het Inkomenspanelonderzoek, toegelicht.

6.2.2 Bestemming van de uitstroom in 1998

In 1997 hadden ruim 1,8 miljoen mensen een laag inkomen. Van hen had één op de drie een jaar later niet langer een laag inkomen. Verreweg de meeste mensen van deze uitstroom (bijna vier op de vijf) zagen hun inkomen zodanig verbeteren dat zij in 1998 tot de groep met een inkomen boven de lage-inkomensgrens behoorden. De overige uitstroom bestond uit mensen die niet langer tot de Nederlandse bevolking behoorden, doordat ze in 1998 geëmigreerd of overleden waren, en uit mensen die niet langer tot de onderzoeks-populatie gerekend werden. Het betreft hier onder andere mensen die in 1998 in een bejaardentehuis zijn gekomen en studerende kinderen die zelfstandig zijn gaan wonen (figuur 6.2).

Figuur 6.2 Bestemming van uitstroom uit de groep met een laag inkomen, 1998*

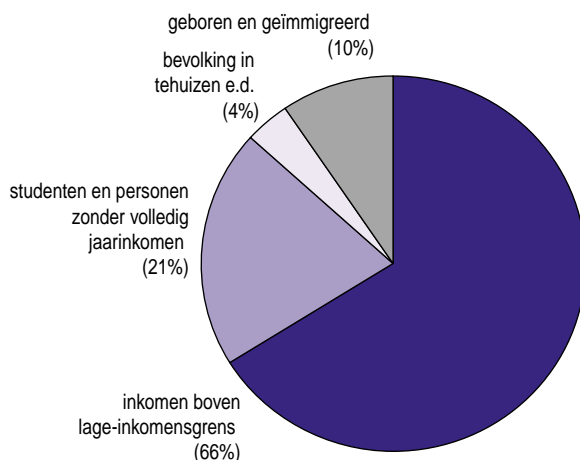
Bron: CBS (Inkomensstatistiek)

De bestemming van de uitstroom uit de groep met een langdurig laag inkomen wijkt duidelijk af van die van mensen die al na één of enkele jaren uitstromen. Dit komt doordat de groep met een langdurig laag inkomen betrekkelijk veel ouderen bevat. Relatief veel ouderen verdwijnen uit de lage-inkomenscategorie, doordat zij komen te overlijden of in een bejaardenoord of verpleegtehuis worden opgenomen. Bij 11% vormde overlijden dan wel emigratie de oorzaak van uitstroom uit de groep met een laag inkomen gedurende vijf jaar of langer. Bij de uitstroom uit de groep met een laag inkomen gedurende een jaar was dit aandeel slechts 4%. Vergelijkbare cijfers voor de uitstroom naar tehuizen bedroegen respectievelijk 9% (sinds vijf jaar of langer een laag inkomen) en 3% (sinds een jaar een laag inkomen).

6.2.3 Herkomst van de instroom in 1998

Van de bijna 1,8 miljoen mensen die in 1998 een laag inkomen hadden, verkeerden er 550.000 in het voorafgaande jaar in een andere positie. Bijna twee derde van deze instroom betrof mensen die in 1997 nog een inkomen boven de lage-inkomensgrens hadden (figuur 6.3). De overige instroom bestond uit mensen die pas vanaf 1998 van de Nederlandse bevolking deel uitmaakten, doordat ze in dat jaar geëmigreerd of geboren waren, en uit mensen die voorheen niet tot de onderzoekspopulatie gerekend werden. Het betreft hier onder andere zelfstandig wonende jongeren die vanaf 1998 niet langer studie-financiering ontvingen.²

Figuur 6.3 Herkomst van de instroom in de groep met een laag inkomen, 1998*

Bron: CBS (Inkomensstatistiek)

6.2.4 De doorstroom: langdurig een laag inkomen

Een groot deel van de mensen met een laag inkomen neemt deze weinig rooskleurige inkomenspositie langdurig in. Zo moesten twee op de drie mensen die een laag inkomen hebben, een jaar later wederom van een laag inkomen rondkomen. Voor velen van hen betekende dit dat er nog altijd geen eind kwam aan de reeks van jaren waarin zij weinig te besteden hadden. In de jaren 1994-1998 bevond 40% van de mensen met een laag inkomen zich al ten minste vier jaar achtereen in deze positie. Ruim een kwart moest zes jaar of langer van een laag inkomen rondkomen (tabel 6.2).

Tabel 6.2 Personen naar duur van laag inkomen

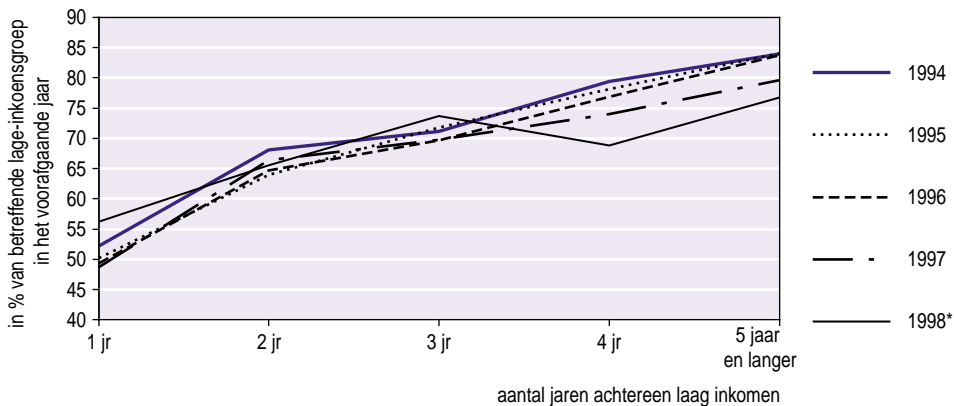
	totaal met laag inkomen (x 1.000)	waarvan sinds					
		1 jaar	2 jaar	3 jaar	4 jaar	5 jaar	6 jaar en langer
1994	1 930	673	319	201	148	111	478
1995	1 860	563	338	204	144	116	496
1996	1 874	613	278	218	142	111	512
1997	1 817	581	298	185	152	105	496
1998*	1 776	551	327	195	136	105	462
in procenten van totaal							
1994	100	35	17	10	8	6	25
1995	100	30	18	11	8	6	27
1996	100	33	15	12	8	6	27
1997	100	32	16	10	8	6	27
1998*	100	31	18	11	8	6	26

Bron: CBS (Inkomensstatistiek)

Hoe langer iemand een laag inkomen heeft, hoe groter de kans is dat hij het volgende jaar wederom een laag inkomen heeft. Zo moest van degenen die pas sinds een jaar een laag inkomen hadden, rond de helft een jaar later opnieuw van een laag inkomen rondkomen. Van de mensen die al vijf jaar of langer een laag inkomen hadden, bevond zich daarentegen rond de 80% een jaar later wederom in dezelfde inkomenspositie. De rest, zo'n 20%, slaagde er wel in de groep met een laag inkomen te verlaten.³

Het aandeel van degenen die een laag inkomen blijven houden, verschilt van jaar tot jaar. Zo zagen relatief veel mensen die in 1997 vier jaar of langer een laag inkomen hadden, hun inkomen verbeteren. Het betreft hier onder andere ouderen die geprofiteerd hebben van de belastingverlichting in 1998 (figuur 6.4).

Figuur 6.4 Doorstroom van personen met een laag inkomen naar duur van laag inkomen, 1994-1998*

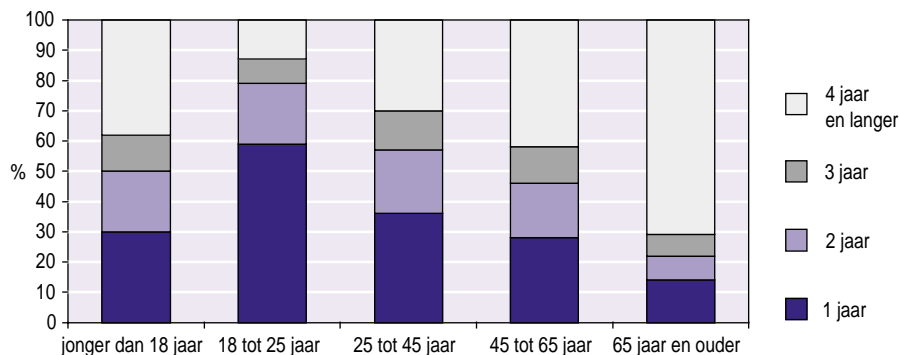
Bron: CBS (Inkomensstatistiek)

6.2.5 Verschillen per leeftijdsgroep

Zolang mensen in een huishouden blijven, zijn hun inkomenspositie en inkomensontwikkeling gelijk (zie kader 6.1). Dit weerspiegelt zich bijvoorbeeld in de verdeling naar het aantal jaren dat mensen een laag inkomen hebben. Hieruit komt duidelijk naar voren dat de verdeling van jongeren tot 18 jaar over klassen van de duur van het lage inkomen in grote trekken overeenkomt met die van de categorieën '25-44 jaar' en '45-64 jaar', die de leeftijdsgroepen behelzen waartoe hun ouders (of alleenstaande ouder) behoren. Uit de cijfers blijkt verder dat er voor de leeftijdscategorieën vanaf 18 jaar een duidelijke samenhang is tussen de duur van een laag inkomen en de leeftijd: met het stijgen van de leeftijd neemt het aandeel met een langdurig laag inkomen toe (figuur 6.5).

Voor het analyseren van de verschillen per leeftijdsgroep ligt het voor de hand zich te beperken tot de kostwinner. De verschillen in inkomensdynamiek tussen leeftijdsgroepen laten zich voor een deel verklaren aan de hand van het meest voorkomende inkomenspatroon behorend bij de levensloop van volwassenen.

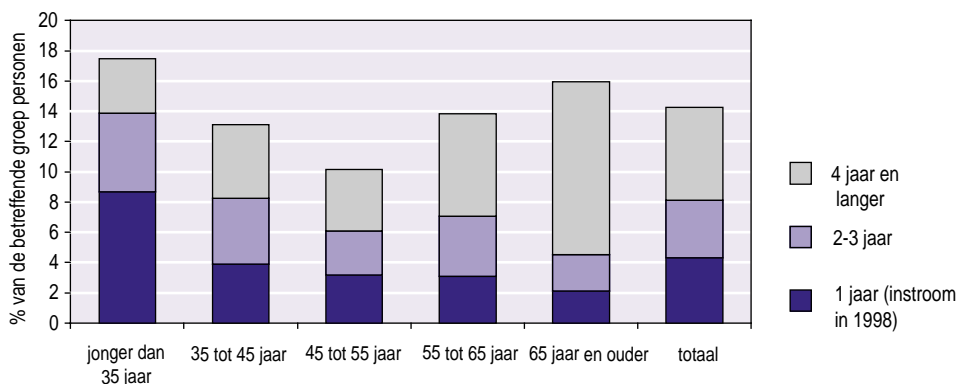
Figuur 6.5 Personen naar duur van laag inkomen en naar leeftijd, 1998*

Bron: CBS (Inkomensstatistiek)

Het inkomen van veel mensen vertoont gedurende hun leven eerst een stijgend, later een dalend verloop. Onder jongeren komt een laag inkomen relatief veel voor. Bij hen is aanvankelijk echter sprake van een sterke inkomensstijging, doordat zij (beter) betaald werk vinden of hun loon op grond van leeftijd en ervaring stijgt. Een laag inkomen heeft voor jongeren dan ook in de meeste gevallen geen langdurig karakter. De stijging van het inkomen zet zich voort, totdat de middelbare leeftijd wordt bereikt. Betrekkelijk weinig (langdurig) lage inkomens zijn dan ook te vinden in de leeftijdsgroep van 35-54 jaar. Daarna stoppen steeds meer mensen geheel of gedeeltelijk met werken, waardoor hun inkomen daalt. Ook mensen die tot de pensioengerechtigde leeftijd blijven doorwerken, ondervinden bij hun pensionering nog een inkomensdaling, doordat het ouderdomspensioen (AOW en aanvullend pensioen) doorgaans ten hoogste 70% van het laatstverdiende loon bedraagt. Voor ouderen die dan een laag inkomen hebben, zal dat vaak zo blijven. Zo had bijna één op de zes huishoudens van 65-plussers in 1998 een laag inkomen. Voor het grootste deel van deze groep had het lage inkomen een langdurig karakter (figuur 6.6).

Figuur 6.6 Kostwinners naar duur van laag inkomen en leeftijd, 1998 (in procenten van de desbetreffende groep)

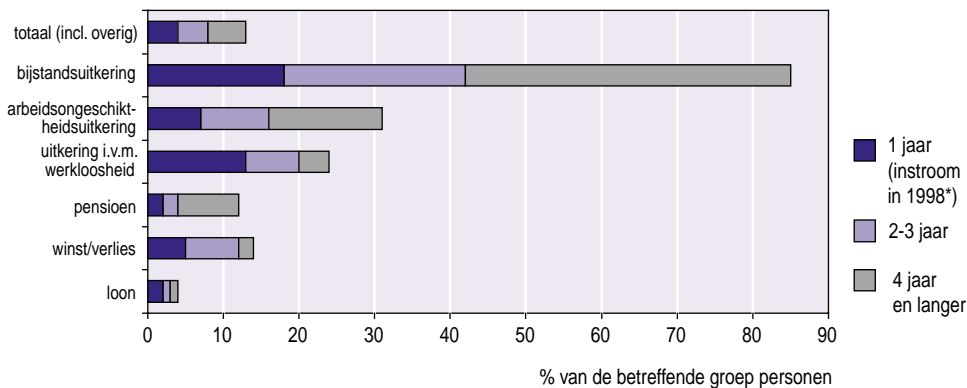

Bron: CBS (Inkomensstatistiek)

6.2.6 Verschillen per voornaamste inkomensbron

Naast het verschil in leeftijd speelt ook de voornaamste bron van inkomsten van het huishouden waartoe een persoon behoort, een belangrijke rol. Bij mensen met een uitkering komt een (langdurig) laag inkomen relatief veel voor. In 1998 had van alle mensen die voor hun levensonderhoud vooral zijn aangewezen op een bijstandsuitkering, 85% een laag inkomen⁴ (figuur 6.7). De helft van hen had ook in de drie hieraan voorafgaande jaren een laag inkomen. Een laag inkomen komt daarentegen relatief weinig voor in huishoudens met betaald werk. Een groot deel van deze lage inkomens komt voor rekening van zelfstandigen met geringe of negatieve inkomsten uit eigen bedrijfsvoering. Bij hen heeft het lage inkomen in de meeste gevallen geen langdurig karakter.

Figuur 6.7 Personen naar duur van laag inkomen en voornaamste inkomensbron van het huishouden, 1998*

Bron: CBS (Inkomensstatistiek)

6.3 Achtergronden van in- en uitstroom

In deze paragraaf wordt ingegaan op de achtergronden van de stromen naar en uit een lage-inkomenspositie. De in- en uitstroom hangen uiteraard samen met kenmerken van het huishouden waartoe iemand behoort. Zowel de arbeidsmarktpositie van het huishouden, de huishoudenssamenstelling, de veranderingen in deze kenmerken, de duur van een lage-inkomenspositie (in geval van uitstroom) als de etniciteit van mensen spelen een rol bij de in- en uitstroom.

6.3.1 Verandering van arbeidsmarktpositie

De uitstroom uit een lage-inkomenspositie was relatief het grootst onder mensen van wie de belangrijkste bron van het huishoudensinkomen tussen 1997 en 1998 veranderde van een uitkering in loon of winst (tabel 6.3).⁵ In absolute aantallen ging het echter om een kleine groep. In totaal verlieten 40.000 mensen hun lage-inkomenspositie nadat de belangrijkste bron van het huishoudensinkomen was veranderd van uitkering in loon of winst. Dit was iets minder dan eenderde van de uitstroom onder mensen die onveranderd loon of winst als belangrijkste bron van inkomsten hadden. Van de 310.000 mensen met in beide jaren loon of winst als belangrijkste bron van inkomsten, verlieten twee op de vijf (132.000 mensen) hun lage-inkomenspositie. Deze groep uitstromers telde relatief veel alleenstaande jongeren en had veelal in beide jaren loon als belangrijkste bron van inkomsten.

Tabel 6.3 Uitstroom uit een lage-inkomenspositie, personen van 18 jaar en ouder, 1997-1998 (in procenten en aantallen x 1.000)

belangrijkste bron van het huishoudensinkomen	uitstroom %	laag	uitstroom
		inkomen 1997 x 1.000	1998 x 1.000
loon of winst	42	360	152
w.o. onveranderd loon	56	179	101
onveranderd winst	24	131	31
WW	29	27	8
w.o. WW --> loon of winst	59	8	5
WAO	22	118	26
w.o. WAO --> loon of winst	81	6	5
bijstand of overige uitkering	18	327	58
bijstand of overige uitkering --> loon of winst	61	50	30
pensioen of overig inkomen	25	309	78

Bron: CBS (IPO'97-'98)

De instroom in een lage-inkomenspositie (tabel 6.4) vertoont nagenoeg het spiegelbeeld van de uitstroom. Mensen die de belangrijkste bron van het huishoudensinkomen zagen veranderen van loon of winst in een uitkering kwamen relatief vaak onder de lage-inkomensgrens terecht. In absolute aantallen ging het ook hier om een kleine groep. In totaal kwamen 26.000 mensen in een lage-inkomenspositie terecht nadat de belangrijkste bron van het huishoudensinkomen van loon of winst in uitkering was veranderd.

Tabel 6.4 Instroom in een lage-inkomenspositie, personen van 18 jaar en ouder, 1997-1998 (in procenten en aantallen x 1.000)

belangrijkste bron van het huishoudensinkomen	instroom %	niet laag	instroom
		inkomen 1997 x 1.000	1998 x 1.000
loon of winst	2	7419	174
w.o. onveranderd loon of winst	2	7202	138
loon of winst --> WW	17	3	15
loon of winst --> WAO	16	59	10
loon of winst --> bijstand of overige uitkering	64	18	11
loon of winst --> pensioen of overig inkomen	11	109	10
WW	5	130	6
w.o. onveranderd WW	4	77	3
WAO	5	333	17
w.o. onveranderd WAO	5	265	13
bijstand of overige uitkering	23	76	17
w.o. onveranderd bijstand of overige uitkering	28	45	13
pensioen of overig inkomen	2	1909	37

Bron: CBS (IPO'97-'98)

Naast de overgang van loon of winst naar een uitkering gaat ook de overgang van loon of winst naar pensioen gepaard met een relatief grote instroom. Van de 109.000 mensen die de belangrijkste bron van het huishoudensinkomen tussen 1997 en 1998 zagen veranderen van loon of winst in pensioen, kwam 11% onder de lage-inkomensgrens terecht. In absolute aantallen was de instroom het grootst onder mensen die in beide jaren loon of winst als belangrijkste bron van het huishoudensinkomen hadden. Van hen belandden er 138.000 (2%) in een lage-inkomenspositie. Deze groep instromers telde relatief veel jongere alleenstaanden met winst als belangrijkste bron van inkomen.

6.3.2 Verandering van huishoudenssamenstelling

Uit eerdere edities van de Armoedemonitor bleek al dat veranderingen in huishoudenssamenstelling een belangrijke rol spelen bij overgangen naar en uit een lage-inkomenspositie. Tussen 1987 en 1998 ging huwen of samenwonen van de kostwinner in een huishouden met een laag inkomen in driekwart van de gevallen gepaard met uitstroom uit de lage-inkomenspositie. In absolute aantallen ging het echter om een kleine groep mensen. In 1998 verlieten 6.000 van de 275.000 alleenstaanden van 65 jaar of jonger door huwen of samenwonen hun lage-inkomenspositie. In het geval van eenoudergezinnen ging het om 2.000 van de 106.000 mensen.

Scheiding of verwekking daarentegen leidt met name bij vrouwen en kinderen tot een relatief grote instroom. Opnieuw geldt dat de omvang van de groep beperkt is. In 1998 kwamen 19.000 vrouwen en kinderen na een scheiding of het overlijden van de mannelijke ouder onder de lage-inkomensgrens terecht.

6.3.3 De invloed van huishoudenskenmerken op de uitstroom

Behalve veranderingen in arbeidsmarktpositie en huishoudenssamenstelling hangen ook andere kenmerken samen met de uitstroom uit een lage-inkomenspositie.⁶ Het gaat bijvoorbeeld om de etniciteit en het aantal jaren dat men al een laag inkomen heeft. Met behulp van een multivariate-analysetechniek kan de invloed van ieder van deze factoren afzonderlijk worden bepaald. In dit geval is gebruikgemaakt van een logistische-regressie-analyse (zie de bijlage bij dit hoofdstuk voor de schattingsresultaten). Met de uitkomsten van deze multivariate analyse kunnen uitstroombepalingen voor specifieke groepen worden vastgesteld. In tabel 6.5 is voor drie veelvoorkomende groepen – alleenstaande mannen en paren met en zonder minderjarige kinderen⁷ – de uitstroom uit een lage-inkomenspositie gegeven. Gemiddeld verliet 40% van de mensen in deze groepen hun lage-inkomenspositie.

De overgang van een uitkering naar loon of winst als belangrijkste bron van het huishoudensinkomen vergroot de uitstroom uit een laag inkomen. Ten opzichte van mensen met onveranderd een uitkering als belangrijkste bron verlieten mensen met een veranderde inkomensbron ruim driemaal zo vaak hun lage-inkomenspositie. Het uitstroombepaling voor alleenstaanden en paren zonder minderjarige kinderen was iets hoger dan dat voor paren met minderjarige kinderen.

Voor mensen die in zowel 1997 als 1998 loon of winst als belangrijkste bron van het huishoudensinkomen hadden, was de gemiddelde uitstroom van deze drie groepen bijna 50%. Ten opzichte van mensen met voortdurend een uitkering als belangrijkste bron van huishoudensinkomen was deze uitstroom tweemaal zo groot.

Tabel 6.5 Uitstroompercentages (modelschattingen) voor autochtone personen van 18 jaar in een huishouden met een kostwinner van 18-64 jaar en één jaar een laag inkomen, 1997-1998 (in procenten)

	totaal	onveranderd uitkering	uitkering → loon of winst	onveranderd loon of winst
alleenstaande mannen	41	20	77	48
paren zonder minderjarige kinderen	40	23	72	45
paren met minderjarige kinderen	42	13	59	45

Bron: CBS (IPO'97-'98)

Huwen of samenwonen vergroot de uitstroom uit een lage-inkomenspositie (tabel 6.6). Bij scheiding is de uitstroom juist kleiner. Voor alleenstaande mannen die in het huwelijk traden of gingen samenwonen, was het uitstroompercentage bijna tweemaal zo groot als gemiddeld.

Met de duur van een periode onder de lage-inkomensgrens neemt de uitstroom af. Bij mensen die vier jaar of langer onafgebroken in een lage-inkomenspositie verkeerden, was de uitstroom de helft van de uitstroom bij mensen die in 1997 precies één jaar arm waren. Bij allochtonen van zowel de eerste als de tweede generatie lagen de uitstroompercentages doorgaans lager dan bij autochtonen. De verschillen in uitstroom waren het grootst tussen autochtone en allochtone paren met minderjarige kinderen.

Tabel 6.6 Uitstroompercentages (modelschattingen) voor autochtone referentiepersonen van 18 jaar en ouder in een huishouden met een kostwinner van 18-64 jaar en één jaar een laag inkomen en voor personen die steeds op één kenmerk afwijken van de referentiepersonen, 1997-1998 (in procenten)

	alleenstaande mannen	paren zonder minderjarige kinderen	paren met minderjarige kinderen
referentiepersoon	41	40	42
vrouw	42		
ouder dan 65 jaar	39	48	
eerste-generatieallochtoon	37	46	34
westerse allochtoon, tweede generatie	41	34	34
niet-westerse allochtoon, tweede generatie	37	38	24
gehuwd of samenwonend	75		
gescheiden of verweduwd		10	35
2 jaar een laag inkomen	25	27	33
3 jaar een laag inkomen	24	22	25
4 jaar een laag inkomen	16	20	22

Bron: CBS (IPO'97-'98)

6.4 Profielen van inkomensarmoede en leefomstandigheden

In eerdere edities van de Armoedemonitor is geconstateerd dat naast de vaststelling van de omvang van de armoede in één jaar ook inzicht in patronen op de langere termijn gewenst is. Daartoe zijn in de Armoedemonitor 1999 (SCP/CBS 1999: 89) profielen van inkomensarmoede geïntroduceerd (zie kader 6.3).

Kader 6.3 Armoedeprofielen

Het onderscheid tussen de armoedeprofielen hangt samen met de duur van en de frequentie waarmee mensen periodes met een laag inkomen hebben. Op grond daarvan zijn de volgende profielen onderscheiden, gebaseerd op een periode van negen jaar:

- personen die *nooit* een laag inkomen hadden;
- personen die *tijdelijk* een laag inkomen hadden: 1 of 2 keer een laag inkomen, met een totale duur van 1 tot maximaal 4 jaar, en maximaal 2 keer geen laag inkomen;
- personen die *afwisselend* een laag en geen laag inkomen hadden: minstens 3 keer een inkomen onder de lage-inkomensgrens of minstens 3 keer een inkomen boven die grens;
- personen die *meestal* een laag inkomen hadden: 1 of 2 keer een laag inkomen, met een totale duur van minstens 5 en maximaal 8 jaar, en maximaal 2 keer geen laag inkomen;
- personen die *voortdurend* een laag inkomen hadden.

Tabel 6.7 geeft een overzicht van het aantal personen van 15 jaar en ouder naar profiel van inkomensarmoede in de periode 1990-1998. Uit deze tabel blijkt dat 79% van de bevolking in deze periode nooit in enig jaar met een laag inkomen is geconfronteerd geweest en 6% in de meeste of alle jaren.

Tabel 6.7 Personen van 15 jaar en ouder in 1990, naar profielen van inkomensarmoede, 1990-1998 (in aantallen x 1.000 en procenten)

	x 1.000	%
nooit laag inkomen	6891	79
tijdelijk laag inkomen	1059	12
w.o.1 jaar laag inkomen	626	7
afwisselend laag en geen laag inkomen	229	3
meestal laag inkomen	315	4
voortdurend laag inkomen	204	2
totaal	8698	100

Bron: CBS (IPO'90-'98)

In deze paragraaf wordt een aantal aspecten van de leefsituatie van de mensen in deze profielen beschreven. Het gaat om de bestedingsmogelijkheden, de woning, de woonomgeving, de gezondheid en sociale contacten. De leefomstandigheden hebben betrekking op de situatie in 1998. In verband met kleine aantallen zijn de profielen samengevoegd tot: nooit een laag inkomen, tijdelijk of afwisselend een laag inkomen en meestal of voortdurend een laag inkomen.

Kader 6.4 Onderzoekspopulatie

De cijfers in deze paragraaf hebben betrekking op mensen die 15 jaar en ouder waren in 1990 en die tot en met 1998 voortdurend in Nederland hebben gewoond. In totaal gaat het om 8,7 miljoen mensen. Mensen die gedurende deze negenjarige periode zijn geëmigreerd, geïmmigreerd, overleden, hun vijftiende verjaardag bereikten, dan wel in een inrichting, instelling of tehuis verbleven, zijn buiten beschouwing gelaten.

6.4.1 Bestedingsmogelijkheden

Het komt maar weinig voor dat mensen vanwege geldgebrek niet om de dag vlees, kip of vis kunnen eten. Deze beperking komt relatief nog het vaakst voor bij mensen die meestal of voortdurend een laag inkomen hebben. Eén op de twintig van hen gaf te kennen niet voldoende geld te hebben om één keer in de twee dagen vlees, kip of vis te kunnen eten (tabel 6.8).

Ten aanzien van andere bestedingen, te weten het kopen van nieuwe kleding, het minimaal een week per jaar buitenshuis op vakantie gaan en het vervangen van meubels, gaf een aanzienlijk groter deel van de populatie aan een of meer beperkingen te ondervinden. Onder mensen met tijdelijk of afwisselend een laag inkomen zei tussen 8% en 14% onvoldoende geld te hebben om in deze behoeften te kunnen voorzien. Onder mensen met meestal of voortdurend een laag inkomen is dit aandeel drie- à viermaal zo groot. Bij elkaar opgeteld blijkt dat vier op de tien mensen met meestal of voortdurend een laag inkomen door geldgebrek tenminste twee van vier genoemde behoeften niet kunnen vervullen. Dit aandeel is viermaal zo groot als onder mensen met tijdelijk of afwisselend een laag inkomen.

Tabel 6.8 Personen van 15 jaar en ouder in 1990, naar beperkingen in bestedingen door onvoldoende geld, 1998

	warm eten	nieuwe kleren	vakantie	vervanging meubels	2 of meer beperkingen
laag inkomen					
nooit	0	2	2	4	2
tijdelijk of afwisselend	1	8	10	14	10
meestal of voortdurend	5	35	44	44	42

Bron: CBS (SEP'98)

6.4.2 Woning

In Nederland komt het nauwelijks nog voor dat woningen geen bad of douche hebben. Bovendien bieden de meeste woningen een mogelijkheid om buiten te zitten, zoals een tuin, terras of balkon. Gebreken als vochtige muren of vloeren, verrotte kozijnen of gehorigheid komen daarentegen vaker voor. Van de mensen met meestal of voortdurend een laag inkomen zegt ongeveer één op de acht last te hebben van vochtige muren of vloeren. Dat is tweemaal zoveel als onder mensen die nooit een laag inkomen hadden. Ongeveer één op de tien mensen met meestal of voortdurend een laag inkomen heeft last van verrotte kozijnen of vloeren in huis. Met vier van de tien heeft een aanzienlijk groter gedeelte van hen last van een gehorige woning. Onder mensen met tijdelijk of afwisselend een laag inkomen is dit de helft lager.

Bij elkaar opgeteld blijken ongeveer één op de acht mensen met voortdurend of meestal een laag inkomen met minimaal twee gebreken in hun woning te maken te hebben. Bij mensen met nooit een laag inkomen in de periode 1990-1998 is dit één op de 25 (tabel 6.9).

Tabel 6.9 Personen van 15 jaar en ouder in 1990, naar gebreken aan de woning, 1998

	geen bad of douche	geen tuin, terras of balkon	vochtige muren of vloeren	verrotte kozijnen of vloeren	gehorig	2 of meer gebreken
laag inkomen						
nooit	1	1	6	5	15	4
tijdelijk of afwisselend	1	1	7	7	21	6
meestal of voortdurend	0	3	12	9	40	12

Bron: CBS (SEP'98)

6.4.3 Woonomgeving

Geluidoverlast van buren of verkeer wordt het vaakst als probleem ondervonden door mensen met meestal of voortdurend een laag inkomen. Zij hebben ook iets vaker dan anderen last van stank, stof of vuil en vandalisme. De verschillen met de overige profielen zijn overigens klein.

Eén op de zes mensen met meestal of voortdurend een laag inkomen ondervindt overlast op tenminste twee van de vier ondervraagde terreinen. Van de overige profielen zegt gemiddeld één op de elf mensen last te hebben van overlast op tenminste twee van de vier met de directe woonomgeving verbonden terreinen (tabel 6.10).

Tabel 6.10 Personen van 15 jaar en ouder in 1990, naar overlast in de woonomgeving, 1998

	geluid buren	geluid verkeer	stank-stof-vuil	vandalisme	overlast op 2 of meer gebieden
laag inkomen 1990-1998					
nooit	15	19	11	13	9
tijdelijk of afwisselend	14	14	11	13	9
meestal of voortdurend	23	24	16	18	17

Bron: CBS (SEP'98)

Van de mensen die nooit een laag inkomen hadden, zegt 3% last te hebben van een slechte tot zeer slechte gezondheid en heeft 21% problemen in het dagelijks functioneren door een chronische aandoening of handicap. Deze percentages liggen voor mensen met tijdelijk of afwisselend een laag inkomen respectievelijk op 8 (slechte gezondheid) en 27 (chronische aandoening of handicap). Onder mensen met meestal of voortdurend een laag inkomen liggen beide aandelen nog hoger.

Dat mensen met meestal of voortdurend een laag inkomen vaker een slechte gezondheid hebben, komt gedeeltelijk doordat zowel een slechte gezondheid als langdurige inkomensarmoede samenhangt met leeftijd (kader 6.5). Echter, ook na correctie voor leeftijd blijft het aandeel mensen met een slechte gezondheid en een chronische aandoening of handicap onder mensen met meestal of voortdurend een laag inkomen bovengemiddeld (tabel 6.11).

Kader 6.5 Profielen van inkomensarmoede naar leeftijd

Langdurige armoede is vooral een probleem van ouderen. Zo was in 1998 meer dan de helft van de mensen met voortdurend een laag inkomen 65 jaar of ouder. Dit is bijna tweemaal het aandeel van 65-plussers onder mensen met meestal een laag inkomen (33%) en bijna driemaal het aandeel onder mensen met nooit een laag inkomen (20%).

Personen van 15 jaar en ouder in 1990, naar leeftijd op 31-12-1998

	20 tot 30	30 tot 55	55 tot 65	65 tot 75	75 tot 85	85 of ouder
Laag inkomen %						
Nooit	9	55	16	12	7	1
Tijdelijk	15	50	12	13	8	1
Afwisselend wel/niet	11	57	15	11	6	1
Meestal	6	46	15	16	14	3
Voortdurend	2	28	14	15	32	8

Bron: CBS (IPO'90-'98)

Tabel 6.11 Personen 15 jaar en ouder in 1990 naar gezondheid, 1998

	slechte gezondheid	chronische aandoening	cumulatief
laag inkomen			
nooit	3	21	3
tijdelijk of afwisselend	8	27	7
meestal of voortdurend	14	48	14

Bron: CBS (SEP'98)

6.4.5 Sociale contacten

Weinig contact met de buren blijkt nauwelijks samen te hangen met inkomensarmoede. Eén op de zes à zeven mensen (ca. 15%) ziet minder dan één keer per maand buren. Van de mensen met tijdelijk of voortdurend een laag inkomen heeft 6% weinig of geen contact met vrienden of familie. Bij mensen die nooit arm waren komt dit veel minder voor (2%). Minder dan één op de honderd mensen heeft nauwelijks of helemaal geen contact met buren, noch met vrienden of familie. Dit geldt niet alleen voor mensen met meestal of voortdurend een laag inkomen, maar ook voor mensen met nooit een laag inkomen (tabel 6.12).

Tabel 6.12 Personen van 15 jaar en ouder in 1990 die buren, familie of vrienden minder dan eenmaal per maand ontmoeten, 1998

	buren	familie en/of vrienden	cumulatief
laag inkomen			
nooit	13	2	1
tijdelijk of afwisselend	17	6	1
meestal of voortdurend	14	6	1

Bron: CBS (SEP'98)

6.5 Dynamiek aan de onderkant van de inkomensverdeling

6.5.1 Inleiding

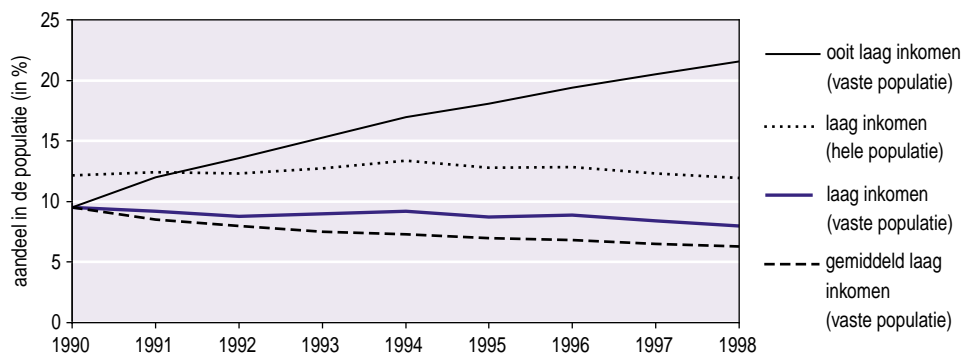
Tot nog toe is er in de Armoedemonitor voornamelijk aandacht geweest voor het aantal jaren dat personen onder de lage-inkomensgrens uitkomen. Hierdoor kan de indruk zijn gewekt dat personen die ooit een laag inkomen hebben, vrijwel voortdurend aan de onderkant van de inkomensverdeling verblijven, zij het soms boven en soms onder de lage-inkomensgrens.⁸ Maar is dat ook zo? Of zijn er ook groepen die naast perioden met een laag inkomen ook perioden meemaken veel hoger in de inkomensverdeling? In deze paragraaf wordt ingegaan op de inkomensmobiliteit en wordt een blik op het gebied rond de lage-inkomensgrens geworpen. Verder wordt in het bijzonder ingegaan op de groep die in de periode 1990-1998 gemiddeld genomen een inkomen onder de lage-inkomensgrens heeft. Deze paragraaf heeft alleen betrekking op de vaste populatie (zie kader 6.6)⁹.

Kader 6.6 De vaste populatie

Tot de vaste populatie behoren die personen die de gehele periode 1990-1998 in het IPO-panel zijn opgenomen. Personen die door geboorte/sterfte of immigratie/emigratie het panel inkomen of verlaten, maken geen deel uit van de hier onderzochte populatie. Hierdoor kunnen de resultaten in deze paragraaf verschillen met die in andere hoofdstukken en de andere paragrafen in dit hoofdstuk. Deze groep zal in het kort worden aangeduid met de term 'vaste populatie'.

In figuur 6.8 is voor de vaste populatie voor ieder jaar aangegeven: het aandeel personen dat een laag inkomen heeft in het desbetreffende jaar, ooit in de tot dan toe geobserveerde periode een laag inkomen heeft gehad, of gemiddeld genomen over de tot dan toe geobserveerde periode een laag inkomen heeft. Uit de gegevens blijkt dat onder de personen die juist in- of uitstromen er relatief veel een laag inkomen hebben. Ter vergelijking is ook voor de gehele populatie het aandeel personen met een laag inkomen in een jaar weergegeven. Het effect van de vaste populatie is duidelijk zichtbaar in deze figuur: het aandeel lage inkomens onder de vaste populatie loopt van 9,5% in 1990 tot 8% in 1998, terwijl dit voor de gehele populatie loopt van 12,2% in 1990 via een maximum van 13,4% in 1994 tot 11,9% in 1998. Het verschil in beide lijnen is in het begin kleiner, maar bedraagt sinds 1994 steeds zo'n 4 procentpunten.

Figuur 6.8 Het voorkomen van een laag inkomen, verscheidene definities, 1990-1998 (in procenten)

Bron: CBS (IPO'90-'98) SCP-bewerking

Uit figuur 6.8 blijkt dat een steeds grotere groep ooit in de tot dan toe verstreken onderzoeksperiode heeft moeten rondkomen van een laag inkomen. Dit betekent niet direct dat de armoede toeneemt. Deze uitkomst heeft in belangrijke mate te maken met het langer worden van de onderzoeksperiode en de aanwezigheid van aanzienlijke inkomensmobiliteit. Zonder inkomensmobiliteit zou het immers om een horizontale lijn gaan. Kennelijk zijn het niet steeds dezelfde mensen die een laag inkomen hebben, maar komen er met ieder onderzoeksjaar weer nieuwe gevallen bij. In de negenjaarsperiode 1990-1998 heeft meer dan 20% van de vaste populatie te maken gehad met een laag inkomen. De figuur geeft geen aanwijzing dat stabilisatie van dit aantal al nabij is. Vanaf 1994 komt er telkens ruim 1 procentpunt bij. Het eens moeten leven van een laag inkomen is dus een veel breder gedeelde ervaring dan het hebben van een laag inkomen op een bepaald moment. Verder wordt in de figuur het aandeel personen aangegeven voor wie het gemiddelde inkomen in de periode van 1990 tot een willekeurig jaar onder de lage-inkomensgrens valt. Uit deze dalende lijn kunnen wederom geen conclusies worden getrokken over een eventuele afname van de armoedeproblematiek. Wel geeft dit nogmaals aan dat er sprake is van inkomensmobiliteit. Kennelijk worden lage inkomens uit het ene jaar gecompenseerd door een hoger inkomen in een ander jaar, zodat velen op de lange duur gemiddeld genomen boven de lage-inkomensgrens uitkomen. Deze curve zwakt weinig af in de tweede helft van de geobserveerde periode, tot een niveau van 6,3% in 1998. Er is dus ook een substantiële groep mensen die volgens het gemiddelde inkomen langdurig onder de lage-inkomensgrens blijft.

Uit figuur 6.8 komt naar voren dat veel personen met een laag inkomen, niet altijd een laag inkomen blijven hebben, maar dat er sprake is van inkomensmobiliteit. Hierop vestigt deze paragraaf de aandacht. In het bijzonder wordt ingegaan op personen die over de negenjaarsperiode van 1990-1998 gemiddeld genomen een inkomen onder de lage-inkomensgrens hebben, de 'structurele armen'.¹⁰

6.5.2 Het meerjarige inkomen, een eerste beschrijving

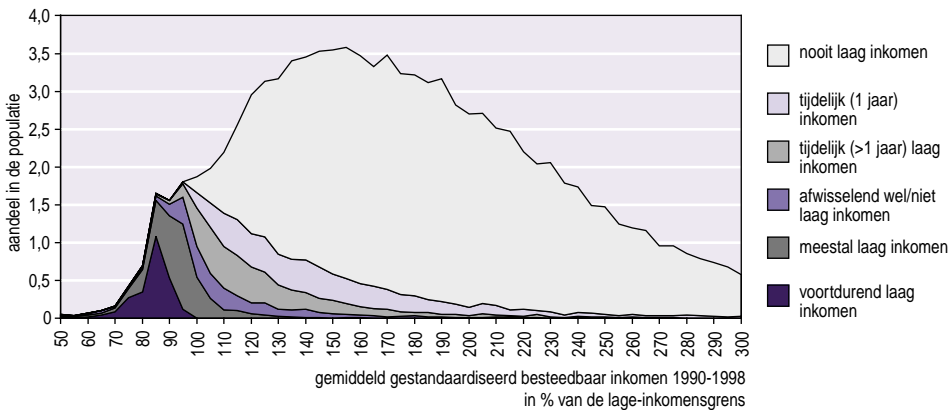
In deze paragraaf wordt ingegaan op het meerjarige inkomen. Dit is hier gedefinieerd als het gemiddelde, voor een bepaalde persoon over de observatieperiode 1990-1998, van de jaarlijkse gestandaardiseerde huishoudensinkomens.

In figuur 6.9 wordt de verdeling van het meerjarige inkomen weergegeven voor de verschillende profielen van inkomensarmoede. Op de x-as is het meerjarige inkomen weer-

gegeven als percentage van de lage-inkomensgrens. Personen die voortdurend een laag inkomen hebben, hebben uiteraard een meerjarig inkomen onder de lage-inkomensgrens (onder de 100%). Omgekeerd hebben alle personen die nooit een laag inkomen hebben, een meerjarig inkomen boven de lage-inkomensgrens.

Wanneer het meerjarige inkomen onder de lage-inkomensgrens valt, doet zich een structureel te noemen vorm van armoede voor. Het gaat hierbij zeker niet alleen om personen die voortdurend onder de lage-inkomensgrens verblijven (38% van de meerjarige armen), maar ook om personen die soms (5%) of vaker (57%) een inkomen boven deze grens hebben. Gemiddeld over de onderzochte periode hebben zij echter een laag inkomen.

Figuur 6.9 De verdeling van het gemiddelde gestandaardiseerde inkomen, naar profielen van laag inkomen, 1990-1998 (in procenten van de lage-inkomensgrens)

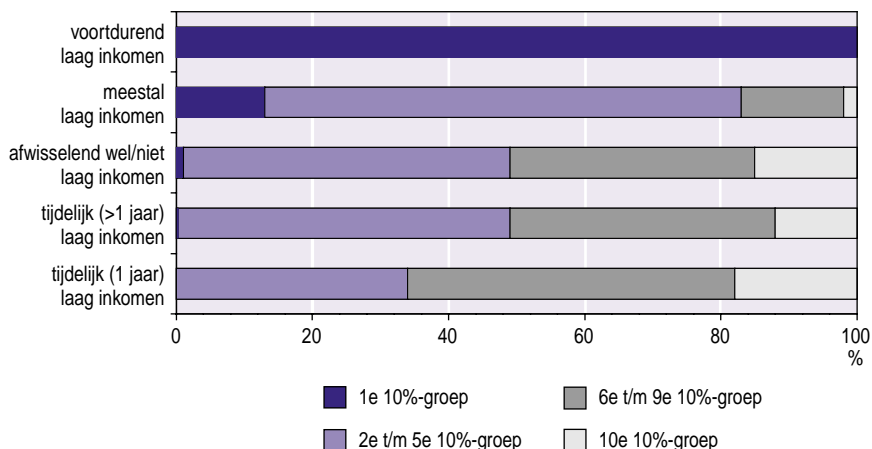
Bron: CBS (IPO'90-'98; vaste populatie) SCP-bewerking

Opvallend in deze figuur is de piek rond 85% van de lage-inkomensgrens voor degenen met een voortdurend laag inkomen. Het gaat hierbij dus om personen die nauwelijks te maken hebben met inkomensmobiliteit, ofwel die een stabiele inkomenssituatie hebben onder het lage-inkomensniveau. Een groot deel van de groep met meestal een laag inkomen heeft gemiddeld genomen een inkomen tussen de 85% en 100% van de lage-inkomensgrens. De uitlopers naar rechts (naar hogere meerjarige inkomens) geven een indruk van de omvang van de groep die weleens of vaker een laag inkomen heeft maar die ook te maken heeft met een behoorlijke inkomensmobiliteit.

Uit de figuur blijkt dat sommige personen die meestal een laag inkomen hebben, gemiddeld genomen over de periode 1990-1998 slechter af zijn dan sommige personen met voortdurend een laag inkomen. Omgekeerd blijkt ook dat een deel van de personen die ooit te maken hebben gehad met een laag inkomen, gemiddeld over de observatieperiode een veel hoger inkomen hebben genoten. Onder de groep met een gemiddeld gestandaardiseerd inkomen van meer dan twee keer de lage-inkomensgrens komen ook tijdelijk armen voor en zelfs ook enkelen met meestal een laag inkomen.

Om een nog betere indruk te krijgen van de individuele inkomensmobiliteit wordt in figuur 6.10 ingegaan op de hoogste inkomensgroep waartoe personen behoorden in de periode 1990-1998. De vaste populatie is hiertoe in ieder jaar ingedeeld in groepen van gelijke omvang (steeds 10%) naar oplopend gestandaardiseerd inkomen in het desbetreffende jaar.

Figuur 6.10 Hoogste bereikte inkomendeciel, naar profielen van laag inkomen, 1990-1998 (in procenten)

Bron: CBS (IPO '90-'98; vaste populatie) SCP-bewerking

Uiteraard behoren personen die voortdurend een laag inkomen hebben alle jaren tot het eerste (laagste) inkomensdecil. Uit figuur 6.10 blijkt dat dit niet alleen voor hen geldt, maar ook voor zo'n 13% van de personen die meestal een laag inkomen hebben en voor een enkeling met afwisselend een inkomen boven en onder de lage-inkomensgrens of tijdelijk een inkomen onder de lage-inkomensgrens. Al deze personen hebben dus een stabiel inkomen op een laag niveau. Daarentegen heeft 17% van de personen met meestal een laag inkomen, weleens een inkomen boven de mediaan gehad in de periode 1990-1998. Deze personen hebben dus te maken gehad met een enorme inkomensmobiliteit. Bij personen met een tijdelijk laag inkomen komt dit fenomeen nog veel vaker voor, afhankelijk van de lengte van de armoedeperiode variërend van 51% tot 65%. Uit de figuur komt duidelijk naar voren dat inkomensmobiliteit zich zeker niet alleen voordoet bij de groep met afwisselend wel/niet een laag inkomen, maar dat ook anderen te maken kunnen hebben met behoorlijke inkomensschommelingen.

Interessant is te weten wie nu de armen zijn met een betrekkelijk stabiel inkomen en wie nu juist te maken hebben met een grotere inkomensmobiliteit. In veel armoedeonderzoek worden zelfstandigen niet meegenomen, vanwege de problemen bij het waarnemen van hun inkomen.¹¹ Zij vormen echter wel een groep waar een bijzonder patroon in inkomensmobiliteit wordt verwacht. Daarom wordt deze groep hier separaat onderzocht (in § 6.5.3).¹² In de daaropvolgende paragraaf 6.5.4 wordt ingegaan op de niet-zelfstandigen.

6.5.3 Zelfstandigen

Het inkomen van zelfstandigen zal in de regel grotere fluctuaties kennen dan dat van werknemers in loondienst of ambtenaren. Zelfstandigen hebben er dan ook relatief vaker een jaar tussen zitten met een laag inkomen. Dit blijkt uit de armoedeprofielen in tabel 6.13. Zelfstandigen passeren vaker dan anderen de lage-inkomensgrens: ze komen relatief weinig voor bij de groepen met nooit of voortdurend een laag inkomen, maar juist veel bij de andere profielen. De personen met afwisselend wel/niet een laag inkomen bestaan zelfs voor bijna de helft uit personen uit huishoudens waarvan hoofd of partner zelfstandig is. Wanneer het inkomen over de hele onderzoeksperiode in de analyse wordt betrokken, blijkt dat zelfstandigen iets minder vaak dan anderen gemiddeld over 1990-1998 onder de lage-inkomensgrens blijven.

Tabel 6.13 Aandeel zelfstandigen^a binnen de profielen van laag inkomen, vaste populatie, 1990-1998 (in procenten)

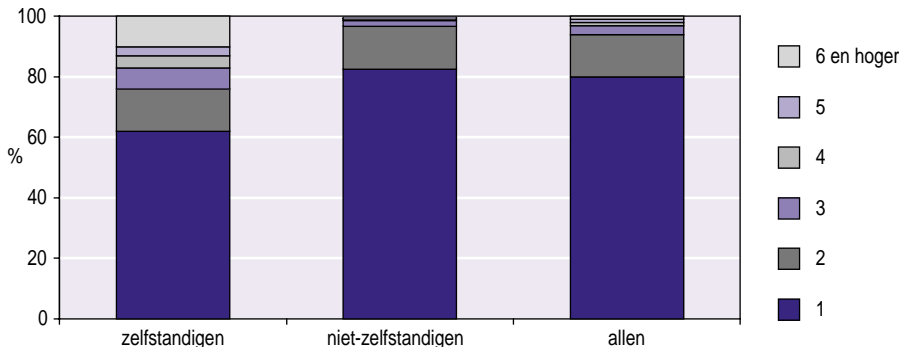
aandeel zelfstandigen	
nooit een laag inkomen	13
tijdelijk (1 jaar) een laag inkomen	32
tijdelijk (> 1 jaar) een laag inkomen	31
afwisselend wel/niet een laag inkomen	46
meestal een laag inkomen	14
voortdurend een laag inkomen	3
populatie met meerjarig inkomen onder de lage-inkomensgrens	15
totaal vaste populatie	16

a Personen die op enig moment in 1990-1998 behoorden tot een huishouden waarvan het hoofd of partner een zelfstandige is.

Bron: CBS (IPO'90-'98; vaste populatie) SCP-bewerking

Wanneer in figuur 6.11 naar de tijd wordt gekeken die personen met een meerjarig laag inkomen doorbrengen in de inkomensdecielen voor de verschillende jaren, valt op dat de zelfstandigen onder deze categorie van structurele armen te maken hebben met grote inkomensfluctuaties. Iets meer dan 60% van de tijd wordt doorgebracht in het eerste deciel, terwijl ruim 10% van de tijd wordt doorgebracht in het zesde of hogere inkomensdeciel. Personen die niet behoren tot het huishouden van een zelfstandige, hebben een veel stabiel inkomenspatroon. Zij verblijven een veel groter deel van de tijd (ruim 80%) in het eerste deciel van de verdelingen van gestandaardiseerd huishoudensinkomen voor de verschillende jaren.

Figuur 6.11 De tijd die structurele armen doorbrengen in de inkomensdecielen voor zelfstandigen en overigen, 1990-1998 (in procenten)

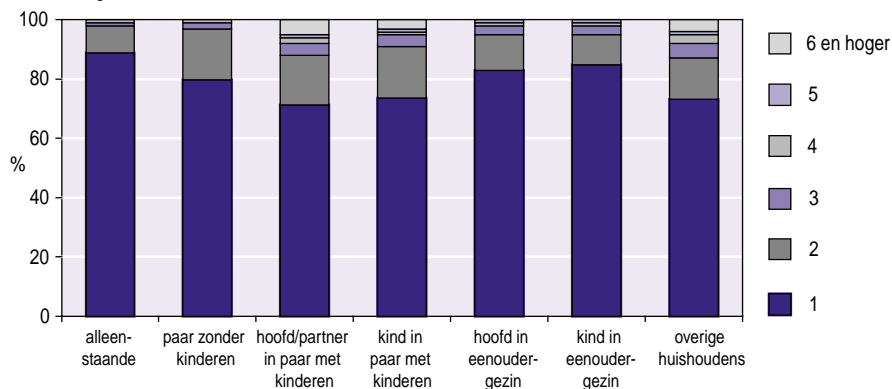
Bron: CBS (IPO'90-'98; vaste populatie) SCP-bewerking

6.5.4 Niet-zelfstandigen

In deze paragraaf wordt de vaste populatie exclusief zelfstandigen onderzocht. Hier wordt ingegaan op de groep die gemiddeld genomen over 1990-1998 een inkomen heeft onder de lage-inkomensgrens.

Figuur 6.12 geeft van deze groep de tijd die is doorgebracht in de verschillende inkomensdecielen naar huishoudenssamenstelling in 1998.

Figuur 6.12 De tijd die structurele armen in 1990-1998 in de inkomensdecielen doorbrengen, naar huishoudenssamenstelling^a in 1998

a Met 'kinderen' worden zowel minderjarige als meerderjarige kinderen bedoeld.

Bron: CBS (IPO'90-'98; vaste populatie exclusief zelfstandigen) SCP-bewerking

Alhoewel alle personen in figuur 6.12 behoren tot de structurele armen, zijn de inkomenspatronen toch verschillend. De tijd die doorgebracht is in het eerste deciel is het kortst voor de structurele armen die in 1998 behoorden tot een paar met kinderen (ruim 70%) en het langst voor de alleenstaanden (bijna 90%). Structureel arme personen die in 1998 behoorden tot een paar met kinderen of tot een overig huishouden hadden gemiddeld genomen gedurende 3-5 maanden in 1990-1998 toch ook een inkomen boven de mediaan. Zij hebben dus te maken met grote inkomenswisselingen, terwijl het gemiddelde over een lange periode onder de lage-inkomensgrens blijft.

In tabel 6.14 is de incidentie van deze structurele vorm van armoede aangegeven naar samenstelling van het huishoudens waartoe de personen uit de vaste populatie behoorden in 1990 respectievelijk 1998.

Tabel 6.14 Aandeel personen met een gemiddeld gestandaardiseerd inkomen over 1990-1998 onder de lage-inkomensgrens, naar huishoudenssamenstelling in 1990 en 1998 (in procenten)

	1990	1998
alleenstaande	17	17
paar zonder kinderen	6	4
hoofd/partner in paar met kinderen ^a	3	3
kind in paar met kinderen ^a	3	4
hoofd in eenoudergezin ^a	21	20
kind in eenoudergezin ^a	17	24
overige huishoudenssamenstellingen	5	3
allen	6	6

a Het betreft zowel minderjarige als meerderjarige kinderen.

Bron: CBS (IPO'90-'98; vaste populatie exclusief zelfstandigen) SCP-bewerking

Alleenstaanden en personen behorend tot een eenoudergezin hebben een grotere kans op een negenjaarsperiode met een gemiddeld inkomen onder de lage-inkomensgrens (17% resp. zo'n 20%).

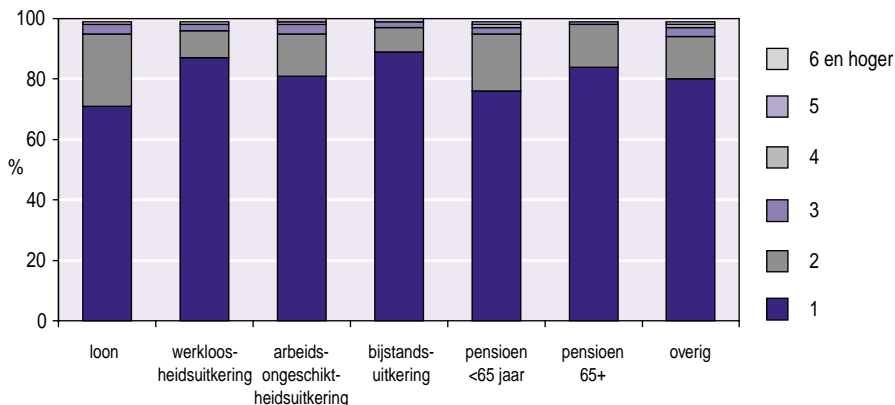
Alleenstaanden in 1990 die de onderzochte structurele vorm van armoede meemaken in de periode van 1990-1998, hebben veelal (86%) in 1990 een laag inkomen, hebben over het algemeen (95%) geen werk, en blijven vaak (86%) over de hele periode alleenstaande. Het veranderen van huishoudenssamenstelling is voor alleenstaanden een vrij succesvolle strategie om uit de structurele armoede te komen. De grote groep 55-plussers die deel uitmaakt van de niet-werkende alleenstaanden met een laag inkomen in 1990 past deze strategie echter veel minder toe dan jongere lotgenoten. Zij blijven vaker de hele periode 1990-1998 alleenstaand en hebben daarmee een veel grotere kans op structurele armoede. Bij de eenoudergezinnen zijn het met name degenen met een bijstandsuitkering die een grote kans op een lange periode met een gemiddeld laag inkomen hebben.

Verschillen in aandelen in de twee kolommen hebben te maken met wijzigingen in de samenstelling van het huishouden waartoe personen behoren tussen 1990 en 1998.¹³ Zo kan bijvoorbeeld een kind dat in 1990 tot een eenoudergezin behoort, in 1998 nog steeds kind zijn in een eenoudergezin of, bij huwelijk/samenwonen van de alleenstaande ouder, kind zijn in een paar met kinderen. Het kind kan daarentegen ook het ouderlijk huishouden hebben verlaten, zodat het in 1998 alleenstaande is of hoofd of partner in een meerpersoons-huishouden. Omgekeerd zal een kind in een eenoudergezin in 1998, in 1990 in de regel een kind zijn in een eenoudergezin of in een paar met kinderen.

Kinderen uit eenoudergezinnen hebben over het algemeen vaker een periode van structurele armoede achter de rug (24%) dan dat zij zo'n periode voor zich hebben (17%).

In figuur 6.13 en tabel 6.15 wordt op dezelfde manier ingegaan op de sociaal-economische categorie van het hoofd van het huishouden van de structurele armen.

Figuur 6.13 De tijd die structurele armen in 1990-1998 doorbrengen in de inkomensdecielen, naar sociaal-economische categorie van het hoofd van het huishouden in 1998 (in procenten)

Bron: CBS (IPO'90-'98; vaste populatie exclusief zelfstandigen) SCP-bewerking

Naar sociaal-economische categorie van het hoofd van het huishouden zijn de verschillen in inkomenspatronen voor de structurele armen niet erg groot. Er wordt geen verblijf in de bovenste helft van de inkomensverdeling waargenomen, hetgeen betekent dat gemiddeld genomen geen enkele groep zich langer dan een halve maand in het zesde of hogere deciel heeft bevonden. Personen die in 1998 65 jaar of ouder zijn, zijn in de periode 1990-1998 zelfs niet boven het derde deciel uitgekomen.

Verschillen tussen de verblijven in het eerste en tweede deciel zijn wel duidelijk waarneembaar. Structurele armen die in 1998 inkomen uit loon hebben, verbleven het langst (23% van de tijd, dus gemiddeld twee jaar) in het tweede deciel. Zij die in 1998 een bijstandsuitkering hebben, verbleven het langst in het eerste deciel. Gemiddeld was dat acht van de negen jaar, hetgeen acht maanden langer is dan in het algemeen voor structurele armen (exclusief zelfstandigen).

In tabel 6.15 wordt ingegaan op de sociaal-economische categorie waartoe het hoofd van het huishouden behoorde in 1990 en 1998. Zoals eerder opgemerkt, kan de huishoudensamenstelling gewijzigd zijn tussen 1990 en 1998, waardoor mogelijk ook degene die als hoofd van het huishouden is aangewezen in 1998 een andere persoon is dan die in 1990. Dit kan een verandering in de sociaal-economische categorie van het hoofd van het huishouden betekenen. Maar ook wanneer het huishouden nog hetzelfde is, kan de sociaal-economische categorie van het hoofd van het huishouden zijn gewijzigd. Een duidelijk voorbeeld hiervan is het hebben van een werkloosheidsuitkering. Vanwege de beperkte duur dat iemand een werkloosheidsuitkering kan hebben, zal het in de regel niet om dezelfde personen gaan die in 1990 en in 1998 tot deze groep worden gerekend.

Tabel 6.15 Aandeel personen met een gemiddeld gestandaardiseerd inkomen over 1990-1998 onder de lage-inkomensgrens, naar sociaal-economische categorie van het hoofd van het huishouden in 1990 en 1998

	1990	1998
loon	1	2
werkloosheidsuitkering	42	6
arbeidsongeschiktheidsuitkering	12	12
bijstandsuitkering	54	72
pensioen, personen jonger dan 65 jaar	3	2
pensioen, personen van 65 jaar en ouder	14	11
overig	12	12
allen	6	6

Bron: CBS (IPO'90-'98; vaste populatie exclusief zelfstandigen) SCP-bewerking

In tabel 6.15 is een groot verschil in percentages te zien bij de werkloosheidsuitkering. Velen (42%) gaan een heel moeilijke tijd tegemoet wanneer het hoofd van hun huishouden een werkloosheidsuitkering heeft, want zij zullen de komende negen jaar gemiddeld een inkomen onder de lage-inkomensgrens hebben. Over het algemeen is het verleden van hoofden met een werkloosheidsuitkering een stuk gunstiger. In die tijd hadden zij immers werk. Een veel kleiner aantal (6%) van de personen uit huishoudens met een hoofd met een werkloosheidsuitkering in 1998 had dan ook over de afgelopen negen jaar een gemiddeld inkomen onder de lage-inkomensgrens.

Wanneer het hoofd van het huishouden een arbeidsongeschiktheidsuitkering heeft, is de kans op structurele armoede 12%. In tegenstelling tot de werkloosheidsuitkering kan een

arbeidsongeschiktheidsuitkering ook na jaren boven het bijstandsniveau en ook boven de lage-inkomensgrens liggen. Verder kunnen partners van arbeidsongeschikten werken zonder dat gekort wordt op de uitkering. De toekomst van arbeidsongeschikten in 1990 zag er hierdoor (in financiële zin) gunstiger uit dan die voor werklozen. Voor een groot deel gaat het bij de arbeidsongeschikten om dezelfde personen in 1990 en 1998, zodat ook het aandeel structurele armen onder hen constant is. Het grootste deel van de arbeidsongeschikten die niet meer tot die categorie behoort in 1998, is dan 65 jaar of ouder. Daarmee lijkt de kans op structurele armoede echter nauwelijks veranderd.

Personen uit een huishouden waarvan het hoofd een bijstandsuitkering heeft, hebben een zeer grote kans op een meerjarig laag inkomen. In 1990 gaat het om ruim de helft van de personen in huishoudens levend van een bijstandsuitkering, in 1998 om bijna driekwart. Een verklaring voor deze toenemende kans op structurele armoede kan worden gevonden in de economische groei in de latere jaren van de onderzochte periode. Personen die in 1998 een bijstandsuitkering hebben, hebben mogelijk een grotere afstand tot de arbeidsmarkt dan personen die in 1990 een bijstandsuitkering hadden.

Bij de ouderen is het duidelijk dat personen uit huishoudens waarvan het hoofd in de periode 1990-1998 65 jaar is geworden een wat hoger gemiddeld inkomen hebben over die periode dan personen uit huishoudens die in 1990 reeds inkomen uit pensioen (incl. AOW) voor 65-plussers hadden. Dit is af te lezen uit tabel 6.15, waarin tussen 1990 en 1998 het aantal ouderen toeneemt door het vorderen van de tijd (het is immers een vaste populatie), terwijl het aandeel meerjarige armen onder de groep met een ouderdomspensioen afneemt. Waarschijnlijk is het inkomen vóór het bereiken van de 65-jarige leeftijd over het algemeen hoger, waardoor het negenjaarsgemiddelde omhoog getrokken wordt.

Noten

- 1 Voor een algemene beschrijving van inkomensdynamiek met het accent op verandering van arbeidsmarktpositie zij verwezen naar CBS (2000a).
- 2 Zie voor de onderzoekspopulatie hoofdstuk 2.
- 3 Er is niet alleen sprake van een verband tussen het aantal jaren dat een persoon een laag inkomen heeft met de relatieve omvang van de uitstroom (en doorstroom), maar ook met de bestemming van de uitstroom. Zie hierover paragraaf 6.2.2.
- 4 Van de personen in huishoudens die vooral zijn aangewezen op bijstand, bevond 15% zich in 1998 boven de lage-inkomensgrens. Voor dit opmerkelijke feit kunnen twee oorzaken genoemd worden. In de eerste plaats is in een aantal van deze gevallen in een deel van het jaar bijstand ontvangen en in de rest van het jaar een hoger inkomen uit andere bron. Hierbij lag weliswaar het zwaartepunt bij bijstand, maar kwam het totale jaarinkomen boven de lage-inkomensgrens te liggen. In de tweede plaats zijn neveninkomsten naast de bijstand tot een bepaald bedrag vrijgelaten.
- 5 In tegenstelling tot de vorige twee edities van de Armoedemonitor (SCP/CBS 1998 en 1999) wordt in deze paragraaf gebruikgemaakt van inkomensgegevens die betrekking hebben op het volledige kalenderjaar. Daardoor sluiten de uitkomsten beter aan bij de stand- en stroomcijfers in de voorgaande paragraaf en in hoofdstuk 2. De arbeidsmarktpositie van het huishouden is vastgesteld op basis van de grootste bijdrage aan het huishoudensinkomen in een jaar. Veranderingen in de arbeidsmarktpositie die niet leiden tot een verandering van de belangrijkste bron van het jaarinkomen blijven daardoor buiten beeld. Er is een onderscheid gemaakt naar inkomen uit werk (winst, loon), uitkering en pensioen (incl. overig inkomen). Indien meer geld binnenkomt uit loon dan vanuit uitkeringen of pensioenen, spreken we van een werkend huishouden. Analooq is een uitkering of pensioen de belangrijkste bron van huishoudensinkomen als deze de grootste bijdrage aan het huishoudensinkomen levert. De enige uitzondering betreft winst. Indien in een huishouden winst wordt aangetroffen, wordt dat huishouden aangeduid als een huishouden met winst. Indien een uitkering de belangrijkste bron van inkomsten is, wordt vervolgens op basis van de grootste bijdrage een opsplitsing gemaakt naar WW, WAO of overige uitkering (is overwegend bijstand).
- 6 Vanwege het geringe percentage mensen dat jaarlijks onder de lage-inkomensgrens terechtkomt (ca. 2%) is het modelleren van de instroom met behulp van een logistische regressie niet goed mogelijk.
- 7 De personen in deze groepen waren verder autochtoon, tussen de 18 en 65 jaar en hadden in 1997 één jaar een laag inkomen.
- 8 Zie ook paragraaf 6.3 over pendelarmoede in SCP/CBS (1999).
- 9 Ook personen die ooit in de geobserveerde periode in een instelling verbleven, tot een zogenaamd studentenhuishouden behoorden, of een onvolledig jaarinkomen hadden, zijn niet opgenomen in dit analyse-bestand. In tegenstelling tot paragraaf 6.4 zijn hier wel kinderen in de analyse betrokken.
- 10 Personen die voortdurend een laag inkomen hebben, ondervinden nauwelijks enige inkomensmobiliteit, zodat er voor deze groep weinig nieuws is te verwachten bij analyses naar inkomensmobiliteitspatronen. Alhoewel dit dus een groep is met een zeer langdurige vorm van armoede, wordt in deze paragraaf niet speciaal ingegaan op deze groep. In de vorige Armoedemonitor (SCP/CBS 1999: 87-96) zijn onder meer de kenmerken van deze groep gegeven. Het voortdurend hebben van een laag inkomen komt relatief veel voor bij ouderen, alleenstaanden en bij hen voor wie de belangrijkste inkomensbron van het huishouden een sociale uitkering of pensioen is.
- 11 Deze problemen met de waarneming van het inkomen als indicatie voor de welvaart, die zich ook hier overkort voordoen, ontstaan doordat zelfstandigen, ten opzichte van niet-zelfstandigen, voordelen maar ook nadelen kunnen hebben van het ondernemerschap (zoals privé-gebruik van de bedrijfsauto of -ruimte, maar ook dure arbeidsongeschiktheidsverzekeringen). Zie ook Bosch et al. (1997).
- 12 Een persoon wordt hier aangeduid als zelfstandige wanneer hoofd of partner in het huishouden waartoe de persoon behoort zelfstandige is in tenminste een van de jaren in de periode 1990-1998. Het gaat daarbij om zelfstandigen met of zonder andere inkomsten, maar niet om freelancers en directeurs NV/BV.
- 13 Wanneer het aandeel structurele armen bij een bepaald huishoudenstype gelijk is voor 1990 en 1998 wil dit geenszins zeggen dat het over dezelfde personen gaat; er kunnen toch wijzigingen in de huishoudensamenstelling zijn opgetreden. Zo behoren 17% van de alleenstaanden in 1990 tot de structurele armen: zij gaan een periode met een gemiddeld laag inkomen tegemoet. Ook 17% van de alleenstaanden in 1998 behoort tot de structurele armen: zij hebben een periode met een gemiddeld laag inkomen achter de rug.

7 INKOMENSMOBILITEIT TUSSEN HUISHOUDENS MET LAGE INKOMENS VAN GENERATIE OP GENERATIE*

Een huishouden heeft een additionele kans van 6 procentpunten op een laag inkomen als een van de huishoudensleden afkomstig is uit een huishouden met een laag inkomen in plaats van in een huishouden met een hoger inkomen. Een kwart van de huishoudens waarvan een huishoudenslid afkomstig is uit een gezin uit de laagste 20%-inkomensklasse, bevindt zich eveneens in deze laagste inkomensklasse. Met name bij huishoudens die leven van winst of pensioen en meerpersoonshuishoudens met een eenverdiener is het verband met het lage inkomen van de vorige generatie relatief sterk. Dit verband is relatief zwak bij huishoudens met meerverdieners, huishoudens die van een uitkering leven en allochtone huishoudens.

7.1 Inleiding

Tot op heden is er in Nederland weinig aandacht voor de mate waarin het inkomen van een huishouden van de huidige generatie samenhangt met dat van de vorige generatie.¹ Voor het inkomensbeleid van de overheid is deze samenhang tussen inkomens van huishoudens van twee opeenvolgende generaties van belang, omdat naarmate de samenhang sterker is, de mogelijkheden voor personen geringer zijn om, ongeacht hun ouders, hun plaats op de inkomensladder te beïnvloeden. Een lage inkomensmobiliteit tussen generaties beperkt de mogelijkheden van personen om op eigen kracht een hoge positie op de inkomensladder te verwerven. Dit is nadelig voor kinderen van ouders uit de lage-inkomensgroepen.

Als verklaring voor de samenhang in inkomen tussen generaties is, naast erfelijke aanleg, ook het ouderlijke milieu van belang. Met name ouders met een laag inkomen hebben slechts beperkte eigen financiële middelen om bij te dragen aan de kosten van goed onderwijs voor hun kinderen. Ook kan de genoten opleiding of het beroep van de ouders voor hun kinderen een voorbeeldfunctie vervullen en hierdoor de studie- en beroepskeuze van het kind meebepalen. Kinderen van ouders met een lagere opleiding of een lager beroep zijn daardoor mogelijk minder gemotiveerd om een hogere opleiding te volgen en betere schoolprestaties te leveren. Verder worden de normen en waarden van het kind beïnvloed door de buurt waarin het woont, bijvoorbeeld door de omgang met leeftijdsgenoten.

In dit hoofdstuk wordt nagegaan hoe groot de *intergenerationale inkomensmobiliteit* bij lage inkomens is. Heeft de huidige generatie van huishoudens een grotere kans op een laag inkomen als het huishoudensinkomen van de vorige generatie laag was?² De hypothese die getoetst wordt, houdt in dat de kans voor een persoon op een laag huishoudensinkomen in 1998 groter was als in 1981 het huishoudensinkomen van de ouders laag was. Als deze zogenaamde *additionele kans* positief is, dan spelen de bovengenoemde intergeneratie-effecten als erfelijke aanleg en ouderlijk milieu een rol. Hoe groter de additionele kans, des te lager de intergenerationale inkomensmobiliteit. Bij een lage inkomensmobiliteit worden lage inkomens en armoede van generatie op generatie overgedragen.

* Bijdrage van het CBS, geschreven door dr. F. Cörvers, ten tijde van het onderzoek CBS-medewerker, tegenwoordig werkzaam bij het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA).

In de volgende paragraaf wordt nader ingegaan op de achtergronden van intergenerationale inkomensmobiliteit, waarbij verschillende verklaringen worden gegeven voor deze inkomensmobiliteit. Van de verklarende variabelen van intergenerationale inkomensmobiliteit kan echter alleen het inkomen van de ouders worden meegenomen in de analyses. In het gebruikte databestand komen andere relevante achtergrondkenmerken, zoals het opleidingsniveau van ouders en kinderen, niet voor.³ In paragraaf 7.3 worden de koppelingsmethodiek, het gebruikte databestand en het schattingsmodel besproken. De resultaten van het onderzoek naar intergenerationale inkomensmobiliteit bij lage inkomens zijn in paragraaf 7.4 weergegeven door de bovengenoemde additionele kansen. Hierbij is gedifferentieerd naar diverse kenmerken van het huishouden, zoals huishoudenssamenstelling, belangrijkste bron van inkomen, geslacht van de kostwinner, aantal inkomensverwerwers en land van herkomst. Ten slotte volgen in paragraaf 7.5 de conclusies van dit hoofdstuk.

7.2 Achtergronden van intergenerationale inkomensmobiliteit bij lage inkomens

In dit hoofdstuk wordt getoetst of het veronderstelde statistische verband tussen de inkomensposities van huishoudens van twee opeenvolgende generaties inderdaad bestaat. Dit gebeurt, zoals in paragraaf 7.1 is aangegeven, door het schatten van additionele kansen op een laag inkomen als het huishoudensinkomen van de vorige generatie laag was. Daarmee wordt echter geen antwoord gegeven op de vraag waar het statistische verband tussen inkomens van twee opeenvolgende generaties op gebaseerd is. In de inleidende paragraaf is gesteld dat het gebruikte databestand zich niet leent voor analyses met andere verklarende variabelen dan het huishoudensinkomen (i.e. laag inkomen) van de vorige generatie om het huishoudensinkomen (i.e. laag inkomen) van de huidige generatie te verklaren. Om enig zicht te bieden op de verklaringen voor het statistische verband tussen de inkomens van twee generaties, wordt hierna een beknopt overzicht gegeven van de modellen die bij intergenerationale inkomensmobiliteit een rol spelen.

In de theoretische en empirische literatuur over intergenerationale inkomensmobiliteit zijn twee dominante stromingen te onderscheiden. In de eerste stroming wordt getracht het inkomen van een generatie te verklaren uit een veelheid van met elkaar samenhangende factoren die het ouderlijke milieu omvatten, zoals het gezinsinkomen van de ouders (of het brutoloon van de kostwinner in het gezin), de gevolgde opleiding en het beroep van de ouders, de etniciteit van de ouders, of de ouders gescheiden waren, of het gezin van een uitkering moest leven, het aantal kinderen in het gezin, de buurt of streek waarin het gezin woonde, enzovoort. Hierbij gaat het vooral om de vraag welke maatregelen de overheid moet treffen om inkomensongelijkheden te verkleinen die van generatie op generatie worden overgedragen, dat wil zeggen (inkomenspolitieke) maatregelen die de intergenerationale inkomensmobiliteit kunnen vergroten. De studies in deze stroming, waaronder ook het onderzoek van Dronkers en Bakker (1986) valt, komen onder meer tot de conclusie dat vooral het opleidingsniveau van de ouders, met name dat van de vader, in plaats van het gezinsinkomen van de ouders de ontwikkeling van het kind en daarmee zijn opleiding bepaalt (zie bv. Blau 1999). Kinderen van ouders met een laag opleidingsniveau hebben derhalve een grotere kans op een laag opleidingsniveau dan andere kinderen. Omdat zowel bij ouders als bij kinderen inkomen en opleidingsniveau positief gecorreleerd zijn, is er eveneens een positief verband tussen het inkomen van ouders en het inkomen van hun kinderen. De belangrijkste verklarende variabele voor het inkomen van huishoudens is in deze redenering echter het opleidingsniveau van de vorige generatie in plaats van het huishoudensinkomen van de vorige generatie.

De tweede stroming is vooral geïnspireerd door het onderzoek van Becker en Tomes (1979 en 1986)⁴, waarbij de veronderstelling dat het inkomensniveau van personen bepaald wordt door de keuze van hun ouders om (al dan niet) te investeren in het onderwijs van hun kinderen, centraal staat. De keuze van ouders om te investeren in hun kinderen in plaats van te consumeren wordt mede beïnvloed door de mate waarin zij leningen op de (imperfecte) kapitaalmarkt of beurzen van de overheid kunnen krijgen voor de financiering van de kosten van het onderwijs. Bovendien is er een rol weggelegd voor de erfelijke overdracht van genen (denk aan het IQ) die het rendement van de investeringen in de kinderen beïnvloeden, en voor een geluksfactor. In deze stroming wordt ervan uitgegaan dat elke oudergeneratie haar keuzegedrag optimaliseert in de tijd. Bij een imperfecte kapitaalmarkt zonder overheidsingrijpen leidt het theoretische model tot een positief verband tussen het inkomen van ouders en kinderen. Ook in de studies in deze stroming worden vaak de eerdergenoemde verklarende factoren betreffende het ouderlijke milieu toegevoegd. De discussie spitst zich daarbij vooral toe op de vraag in welke mate het investeringsgedrag van de ouders dan wel het ouderlijke milieu bepalend zijn voor het inkomensniveau van de kinderen. De onderzoeksresultaten wijzen op een positief niet-lineair verband tussen de inkomensniveaus van ouders en kinderen (zie bv. Peters 1992) met een significante invloed van het ouderlijke milieu. Vooral ouders met lage inkomens kunnen beperkt worden in de mogelijkheden om te investeren in hun kinderen, waardoor de intergenerationele inkomensmobiliteit verkleind wordt.⁵

Het empirische onderzoek in de bovengenoemde stromingen wijst op bijzonder nadelige omstandigheden voor kinderen van ouders met een laag inkomen. Uit onderzoek van Peters (1992) voor de Verenigde Staten en Cörvers (2000) voor Nederland blijkt dat met name bij de lage (en ook de hoge) inkomensklassen de inkomensmobiliteit relatief gering is. In de laatstgenoemde studie worden vaders uit 1981 en kinderen uit 1998 met inkomen uit loon of winst ingedeeld in vijf gelijke inkomensklassen van 20%. De kans van kinderen van vaders in de laagste inkomensklasse om zelf ook in de laagste inkomensklasse te belanden was bijna 30%, hetgeen 20% zou zijn als er geen samenhang was. Kinderen van vaders in de laagste inkomensklasse hadden een kans van slechts 11% om in de hoogste inkomensklasse te belanden. Dit is iets meer dan de helft van de kans als er geen samenhang zou zijn (20%).

Bovengenoemde studies wijzen op de relevantie van het onderzoek naar intergenerationele inkomensmobiliteit bij met name de lage inkomens. Dit hoofdstuk richt zich op de onderlinge samenhang tussen de huishoudens met een laag inkomen van twee opeenvolgende generaties, waarbij de hiervoor genoemde twee stromingen verklaringen bieden voor deze samenhang.

7.3 Koppelingsmethodiek en schattingsmodel

Het Inkomenspanelonderzoek (IPO) waarmee het CBS op basis van gegevens uit fiscale administraties inkomens- en vermogensstatistieken samenstelt, bevatte in 1998 ongeveer 230.000 personen. Het IPO is in 1984 van start gegaan met ongeveer 15.000 personen. Deze steekproef van 15.000 personen is gedeeltelijk afkomstig uit een voorgaande, anders ingerichte, steekproef uit 1981 met 460.000 personen. Het onderzoek naar de intergenerationele inkomensmobiliteit in Nederland is onlangs mogelijk geworden dankzij de koppeling van inkomensgegevens van personen in 1998 met de inkomensgegevens van hun ouders in 1981. Deze koppeling van gegevens is tot stand gebracht door met de

Gemeentelijke Basisadministratie (GBA) de ouders bij de personen uit 1998 te zoeken. Voorwaarde voor de koppeling is dat deze ouders nog in leven zijn. De sofi-nummers van de geselecteerde ouders zijn gebruikt om de koppeling met de inkomensgegevens uit 1981 tot stand te brengen. Het uiteindelijke resultaat van de koppeling is een bestand met inkomensgegevens van bijna 22.000 personen met één of twee ouders.

Om diverse mogelijk versturende neveneffecten in de analyse uit te sluiten zijn vervolgens alleen ouders en kinderen geselecteerd die het gehele jaar inkomen uit arbeid, winst, pensioen of uitkering hadden, geen studiefinanciering ontvingen, waarbij de kinderen in 1998 minstens 18 jaar waren én niet meer bij hun ouders woonden. Na deze selecties bleven er 7.680 ouder-kindparen over. Elke ouder in de steekproef heeft slechts één kind dat tot de steekproef behoort. Het gebruikte inkomensbegrip is het besteedbare huishoudensinkomen, uitgedrukt in prijzen van 1995. Dit inkomen is vervolgens gestandaardiseerd met equivalentiefactoren volgens de gebruikelijke CBS-methodiek⁶ om te corrigeren voor verschillen in huishoudenssamenstelling. Ter indicatie van een laag inkomen is in eerste instantie de lage-inkomensgrens van het CBS gebruikt.⁷ Het aantal waarnemingen beneden deze inkomensgrens bleek voor de analyses in paragraaf 7.4.2 te beperkt. Om deze reden is vervolgens het begrip 'laag inkomen' verruimd tot 'huishoudensinkomens behorende tot de laagste 20%-inkomensklasse' (zie voor verdere toelichting § 7.4.1).

De gebruikte koppelingmethodiek, de selectie van steekproefpersonen en het niet ophogen van het steekproefkader leidt ertoe dat het gebruikte gegevensbestand van vaders en kinderen *niet* representatief is voor de Nederlandse bevolking (zie de bijlage bij dit hoofdstuk). Dit heeft waarschijnlijk een beperkte invloed op de schattingsresultaten, omdat voor de diverse groepen van de Nederlandse samenleving afzonderlijke variabelen zijn opgenomen. Het gegeven dat sommige groepen in de steekproef zijn ondervertegenwoordigd (zoals pensioen- en uitkeringsgerechtigden) kan er wel toe leiden dat de statistische significantieniveaus van de schattingsparameters voor deze groepen lager zijn dan voor de andere groepen.

Het gebruikte model wordt met logistische regressie geschat.⁸ In dit (logit-)model wordt een laag huishoudensinkomen van de huidige generatie in 1998 verklaard door een laag huishoudensinkomen van de vorige generatie in 1981. De invloed van het lage huishoudensinkomen van de vorige generatie op dat van de huidige generatie kan echter verschillend zijn voor de diverse kenmerken van huishoudens in 1998. Dit is goed voorstelbaar, omdat voor de verschillende huishoudens, zoals alleenstaanden en eenoudergezinnen, een- en meerverdieners, enzovoort, de percentages huishoudens met een laag inkomen aanzienlijk uiteenlopen.⁹ Het is derhalve aannemelijk dat er ook een verschil bestaat tussen de diverse huishoudenstypes voor de additionele kans op een laag inkomen van huishoudens van 1998 als een van de huishoudensleden afkomstig is uit een gezin met een laag inkomen in 1981. Om deze reden zijn de additionele kansen op een laag inkomen voor huishoudens geschat naar huishoudenssamenstelling (alleenstaanden, eenoudergezinnen, paren met kinderen, paren zonder kinderen, overige), belangrijkste bron van inkomen van het huishouden (loon, winst, pensioen, uitkering, overig inkomen), aantal inkomensverwerwers (een- of meerverdieners), geslacht van de meestverdienende in het huishouden, en land van herkomst van de steekproefpersoon in het huishouden (Nederland, overig westers, niet-westers). Deze kenmerken van huishoudens in 1998 zijn derhalve in het logit-model opgenomen als afzonderlijke onafhankelijke variabelen, en als interactievariabelen met het lage inkomen in 1981. Voorts zijn zowel van de kinderen als van een van de ouders de leeftijdsklassen opgenomen als onafhankelijke variabelen zonder interactie met het lage inkomen in 1981.¹⁰

7.4 Inkomensmobiliteit tussen generaties en de additionele kans op een laag inkomen

In deze paragraaf wordt onderzocht in welke mate het inkomen van personen in 1998 afhangt van dat van hun ouders in 1981. In de inleiding van dit hoofdstuk is de hypothese geformuleerd dat de inkomens van ouders en kinderen samenhangen. In paragraaf 7.2 zijn hiervoor op basis van een literatuuroverzicht over intergenerationele inkomensmobiliteit de belangrijkste argumenten en mechanismen aangegeven. Het is gebleken dat het huishoudensinkomen van ouders een verklarende variabele (naast vele andere) is voor het huishoudensinkomen van kinderen in 1998. In paragraaf 7.4.1 wordt het verband weergegeven tussen huishoudens met een laag inkomen van twee opeenvolgende generaties. In paragraaf 7.4.2 worden de geschatte percentages huishoudens met een laag inkomen en de additionele kansen op een laag inkomen gepresenteerd. Deze additionele kansen geven de kans op een laag inkomen weer als kinderen in 1981 ouders hadden met een laag inkomen en zijn berekend voor huishoudens met diverse kenmerken in 1998.

7.4.1 Percentages huishoudens met een laag inkomen: verband tussen de generaties van 1981 en 1998

Tabel 7.1 geeft het verband weer tussen de kans op een laag inkomen van ouders in 1981 en van hun kinderen in 1998. Van de kinderen van ouders met een laag inkomen had 14% eveneens een laag inkomen, tegen slechts 8% van de kinderen van ouders met een inkomen boven de lage-inkomensgrens. Derhalve was de additionele kans op een laag inkomen doordat de ouders ook een laag inkomen hadden 6 procentpunten.¹¹

Tabel 7.1 Aandeel huishoudens met een inkomen onder en boven de lage-inkomensgrens voor twee generaties, 1981/1998 (in procenten)

	huishoudensinkomen in 1998	
	onder lage-inkomensgrens	boven lage-inkomensgrens
huishoudensinkomen in 1981		
onder lage-inkomensgrens	14	86
boven lage-inkomensgrens ^a	8	92
totaal^a	8	92

a De percentages in deze twee rijen zijn op één decimaal verschillend van elkaar. Het totaalpercentage met een laag inkomen in 1998 (8,3) is uiteraard groter dan het percentage in de tweede rij (7,7).

Bron: CBS (Inkomensstatistiek)

Voor een schatting van het in paragraaf 7.3 genoemde model is het aantal huishoudens beneden de lage-inkomensgrens in 1981 en 1998 te klein. Het logit-model levert als gevolg daarvan schattingsresultaten op die relatief gevoelig zijn voor kleine veranderingen in het model, en bovendien is een deel van de resultaten niet plausibel. Om deze redenen is de maatstaf voor het lage inkomen verruimd tot de 20% van de huishoudens met het laagste gestandaardiseerde besteedbare huishoudensinkomen. In de steekproef zijn dit in totaal 1.536 huishoudens per generatie. Bijkomend voordeel van de ruimere maatstaf van laag inkomen is dat niet al te grote incidentele inkomensschommelingen en conjunctuurbewegingen iets minder van invloed zijn op de schattingsresultaten, omdat er een grotere kans is dat ouders en kinderen een inkomen in de laagste inkomensklasse houden dan dat zij een inkomen houden dat beneden de lage-inkomensgrens ligt.¹² Voor de laagste 20%-inkomensklasse is in tabel 7.2 het verband tussen de generaties van ouders en kinderen weergegeven.

Tabel 7.2 Aandeel huishoudens met een inkomen onder en boven de 20%-inkomensgrens voor twee generaties, 1981/1998 (in procenten)

	huishoudensinkomen in 1998	
	laagste 20%-inkomensklasse	hoogste 80%-inkomensklasse
huishoudensinkomen in 1981		
laagste 20%-inkomensklasse	25	75
hoogste 80%-inkomensklasse	19	81
totaal	20	80

Bron: CBS (Inkomensstatistiek)

Bij onafhankelijkheid van de inkomensverdelingen in 1998 en 1981 zouden de verdelingen van huishoudens onder en boven de 20%-inkomensgrens exact 20% respectievelijk 80% zijn geweest. Het werkelijke aandeel inkomens onder de 20%-grens was echter 25% als de ouders in 1981 een inkomen onder de 20%-grens hadden, een kwart van de huishoudens in plaats van een vijfde als er geen samenhang zou zijn. Dit was 19% als de ouders een inkomen boven de 20%-grens hadden. De additionele kans op een laag inkomen was derhalve 6 procentpunten, hetgeen gelijk is aan de additionele kans bij de lage-inkomensgrens (tabel 7.1). Ook in tabel 7.2 is er sprake van een sterk significant positief verband tussen inkomens van ouders en kinderen onder de 20%-inkomensgrens.¹³ Aangezien de additionele kans op een laag inkomen de maatstaf is voor de intergenerationale inkomensmobiliteit en deze nauwelijks verschilt voor de lage-inkomensgrens en de 20%-inkomensgrens, is verondersteld dat het gebruik van de 20%-inkomensgrens bij de hier volgende analyses verantwoord is. Voor de eenvoud wordt hierna ook bij inkomens onder de 20%-inkomensgrens gesproken van een laag inkomen.

7.4.2 Additionele kansen op een laag inkomen

In deze paragraaf gaat het met name om de additionele kans op een inkomen onder de 20%-inkomensgrens doordat de ouders een inkomensniveau onder de 20%-inkomensgrens hadden. De percentages huishoudens met een laag inkomen in 1998 kunnen voor de diverse huishoudenskenmerken veel beter berekend worden met de complete IPO-steekproef (inclusief correcte weging). De additionele kansen die in deze paragraaf centraal staan, zijn een maatstaf voor de intergenerationale inkomensmobiliteit van de diverse huishoudens. Hoe groter de additionele kans, hoe kleiner de intergenerationale inkomensmobiliteit. Als de additionele kans gelijk aan nul is, dan is er geen samenhang tussen de inkomens van ouders en kinderen. Dit wijst dan op een zeer grote intergenerationale inkomensmobiliteit. Zoals gesteld in paragraaf 7.3 wordt bij de bespreking van de onderzoeksresultaten gekeken naar de huishoudenssamenstelling, de belangrijkste bron van inkomen van het huishouden, het aantal inkomensverwerwers, het geslacht van de meestverdienende en het land van herkomst van het kind in 1998. Het schattingsmodel als geheel is statistisch significant op 1%-niveau. De pseudo- R^2 is 27% (zie de bijlage bij dit hoofdstuk voor nadere uitleg). De inkomensvariabele van de ouders in 1981 en de bijbehorende interactietermen zijn eveneens gezamenlijk statistisch significant op 1%-niveau.

Tabel 7.3 laat de geschatte percentages zien van diverse huishoudenstypes met een laag inkomen in 1998.¹⁴ De uitgangssituatie bij de gepresenteerde schattingen in de tabel is het referentiehouden van een mannelijke alleenstaande van Nederlandse afkomst, in loondienst, in de leeftijdsklasse 30-34 jaar, en wiens vader of moeder in 1981 tot de leeftijdsklasse van 45-49 jarigen behoorde. Aan dit referentiehouden worden telkens een of meer afwijkende kenmerken opgelegd om de verandering in het percentage huishoudens met een laag inkomen te zien. Onder de referentiehouden van de alleenstaanden heeft 17% een laag inkomen, gegeven dat de ouders van de alleenstaanden zich in 1981 boven de 20%-inkomensgrens bevonden. Dit is dus 3% minder dan het aandeel van het totale aantal huishoudens in 1998 met een inkomen onder de 20%-inkomensgrens. Indien de ouders van de alleenstaande tot de laagste 20%-inkomensklasse behoorden in 1981, dan is het geschatte percentage alleenstaanden met een laag inkomen 24%. De additionele kans op een laag inkomen voor alleenstaanden is het verschil tussen 24% en 17%, hetgeen gelijk is aan 7 procentpunten. Dit is van ongeveer dezelfde grootte als de additionele kans van 6 procentpunten die uit de tabellen 7.1 en 7.2 van paragraaf 7.4.1 werd berekend.¹⁵

Voor de diverse huishoudenstypes zijn de additionele kansen op een laag inkomen weer gegeven in de laatste kolom van tabel 7.3. Voor alleenstaande vrouwen is het geschatte aandeel huishoudens met een laag inkomen gelijk aan 24%, terwijl de additionele kans 8 procentpunten is. Het percentage huishoudens met een laag inkomen onder de huishoudens met een vrouw als meestverdienende, varieert echter per huishoudenstype. In het algemeen is het percentage huishoudens met een laag inkomen groter als een vrouw in plaats van een man de meestverdienende is, omdat vrouwen doorgaans minder verdienen dan mannen. Dit is in tabel 7.3 te zien bij de eenoudergezinnen. Het verschil tussen mannen en vrouwen geldt echter niet voor de additionele kans: die kan groter of kleiner zijn als een vrouw in plaats van een man de meestverdienende in het huishouden is. Dit wil zeggen dat vrouwen ongeveer in gelijke mate invloed ondervinden van het lage inkomen van hun ouders als mannen.

Wat betreft de huishoudenssamenstelling laat tabel 7.3 zien dat onder eenoudergezinnen en (echt)paren met kinderen ongeveer 60% (61% resp. 56%) van de huishoudens een laag inkomen had, hetgeen aanzienlijk groter is dan voor alleenstaanden en (echt)paren zonder kinderen (17% resp. 15%). Hierbij dient te worden beseft dat alle overige huishoudenskenmerken gelijk zijn aan die van het referentiehouden van de alleenstaande. De additionele kans op een laag inkomen als de ouders ook een laag inkomen hadden was voor eenoudergezinnen en paren met kinderen respectievelijk 13 en 23 procentpunten. Blijkbaar maakt het voor eenoudergezinnen en (echt)paren met kinderen meer uit dat de ouders een laag inkomen hadden dan voor alleenstaanden. Het extra inkomen in de vorm van kinderbijslag voor deze huishoudens is minder dan de extra kosten voor de kinderen. Daardoor drukt de gezinssituatie het gestandaardiseerde besteedbare huishoudensinkomen voor deze huishoudens gemakkelijker onder de 20%-inkomensgrens. De invloed van het lage inkomen van de ouders wordt zo beter zichtbaar.

Onder paren zonder kinderen is het aandeel huishoudens met een laag inkomen 15%, hetgeen vergelijkbaar is met het aandeel lage inkomens onder alleenstaanden. De additionele kans op een laag inkomen is voor de eersten echter beduidend groter, namelijk 13 procentpunten. Voor paren met en zonder kinderen is het aandeel huishoudens met een laag inkomen, zoals mag worden verwacht, aanzienlijk lager bij meerverdieners dan bij eenverdieners. Ook de additionele kansen zijn voor paren (met en zonder kinderen) met meerverdieners kleiner dan voor alleenstaanden, namelijk 6 respectievelijk 0 procentpunten. Dit is ver-

klaarbaar doordat het verband tussen huishoudens van de huidige en de vorige generatie gebaseerd is op één persoon. Het gegeven dat deze persoon als een van de inkomensverwerwers van het huishouden in 1998, ouders had met een laag inkomen, is in een meerverdienershuishouden van minder belang dan in een huishouden waarin deze persoon de enige verdiener is.

Tabel 7.3 Modelschattingen van aandelen huishoudens met een inkomen onder de 20%-inkomensgrens en additionele kansen, 1998 (het aandeel in procenten, additionele kans in procentpunten)

huishoudens- kenmerken 1998	aandeel huishoudens onder de 20%-inkomensgrens, indien ouders in 1981:		additionele kans ^a op een inkomen onder de 20%-grens, indien ouders in 1981 in de laagste 20%-inkomensklasse
	in de hoogste 80%- inkomensklasse	in de laagste 20%- inkomensklasse	
huishoudenssamenstelling			
alleenstaande ^b	17	24	7
vrouw	24	32	8
eenoudergezin	61	73	13
vrouw	71	81	9
(echt)paar met kinderen	56	80	23
meerverdiener	15	21	6
(echt)paar zonder kinderen	15	28	13
meerverdiener	2	3	0
belangrijkste inkomensbron			
loon ^b	17	24	7
winst	21	37	16
pensioen (kind en ouders 65+)	40	62	23
uitkering	82	87	5
land van herkomst			
Nederland ^b	17	24	7
overig westers	21	24	3
(echt)paar met kinderen	63	79	16
niet-westers	23	30	7
(echt)paar met kinderen	66	84	18
a	Door afrondingsverschillen is de weergegeven additionele kans niet altijd gelijk aan het verschil in aandelen tussen de voorgaande twee kolommen.		
b	Referentiehuishouden = alleenstaande Nederlandse man, 30-34 jr. (peiljaar 1998), in loondienst, eenverdiener, vader of moeder 45-49 jr. (peiljaar 1981).		

Bron: CBS (Inkomensstatistiek) CBS-bewerking

Een volgend huishoudenskenmerk in tabel 7.3 betreft de belangrijkste bron van inkomen van het huishouden. Uit de tabel blijkt dat het aandeel huishoudens met een laag inkomen het kleinst is voor huishoudens met loon als belangrijkste bron van inkomen. Dit is overeenkomstig het referentiehuishouden van alleenstaanden, waarvan de kenmerken hiervoor al besproken werden. Het aandeel neemt iets toe als de alleenstaande onder gelijkblijvende overige huishoudenskenmerken winst als belangrijkste bron van inkomen heeft (d.w.z. zelfstandig ondernemer is, 21%), en stijgt zeer sterk als pensioen¹⁶ (40%) of uitkering

(82%) de belangrijkste bron van inkomen is. De additionele kans op een laag inkomen is bij inkomen uit winst en pensioen aanzienlijk groter dan bij het referentiehuishouden dat loon als belangrijkste bron van inkomen heeft, namelijk 16% respectievelijk 23%. Mogelijkerwijs is succesvol ondernemerschap in sterkere mate afhankelijk van het inkomen van de ouders dan een succesvolle carrière in loondienst.¹⁷

Voor de verklaring van de grote additionele kans bij pensioen als belangrijkste bron van inkomen, kan gedacht worden aan de inkomensdaling die pensioengerechtigden in het algemeen treft. Dan kan zichtbaar worden dat het voorheen verdiende inkomen nauwelijks hoger was dan de 20%-inkomensgrens, waardoor de relatie met het lage inkomen van de ouders zichtbaar kan worden. Hierdoor kunnen de gevolgen van intergenerationale inkomensmobiliteit zich op latere leeftijd nog manifesteren. Aan de andere kant is de additionele kans aanzienlijk kleiner als de belangrijkste bron van inkomen van het huishouden een uitkering is. Dit laatste is mogelijk een gevolg van het grote aandeel, namelijk 82%, van de huishoudens met een uitkering die van een laag inkomen leven. De omstandigheid dat de ouders in 1981 ook een laag inkomen hadden, verslechtert dat aandeel maar weinig (5 procentpunten). De intergenerationale inkomensmobiliteit is dan niet goed zichtbaar.

Het laatste huishoudenskenmerk uit tabel 7.3 is het land van herkomst van de (steekproef) persoon in de generatie van 1998¹⁸. De aandelen huishoudens met een inkomen onder de 20%-grens zijn ten opzichte van het referentiehuishouden van een Nederlandse alleenstaande groter als de alleenstaande van een ander westers land of van een niet-westers land afkomstig is. De aandelen voor deze hier onderscheiden groepen van allochtonen zijn respectievelijk 21% en 23%, terwijl dat 17% voor de Nederlandse alleenstaande is. De additionele kansen zijn echter slechts 3 procentpunten voor de westerse (niet-Nederlandse) alleenstaanden en 7 procentpunten voor de niet-westerse alleenstaanden. Dit is eveneens 7 procentpunten voor de Nederlandse alleenstaanden. De intergenerationale inkomensmobiliteit is ten opzichte van de Nederlandse alleenstaanden dus kleiner voor de overige westerse alleenstaanden en even groot voor de niet-westerse alleenstaanden.¹⁹

Tenslotte is als variant op overige westerse en niet-westerse alleenstaanden nog het aandeel huishoudens met een laag inkomen berekend voor overige westerse en niet-westerse (echt)paren met kinderen, onder gelijkblijvende overige kenmerken van het referentiehuishouden. Ten opzichte van Nederlandse (echt)paren met kinderen is het aandeel huishoudens met een laag inkomen groter voor overige westerse en niet-westerse paren met kinderen, namelijk 63% respectievelijk 66% tegenover 56%. De additionele kans op een laag inkomen is echter kleiner voor overige westerse en niet-westerse paren met kinderen, namelijk respectievelijk 16 en 18 procentpunten tegenover 23 procentpunten bij Nederlandse paren met kinderen. In het algemeen lijkt de intergenerationale inkomensmobiliteit voor allochtone huishoudens groter te zijn dan voor autochtone huishoudens, hetgeen wijst op een enigszins sterkere samenhang tussen inkomens van twee opeenvolgende generaties bij autochtonen dan bij allochtonen.²⁰ Dit kan erop duiden dat er convergentie in de inkomens van allochtone en autochtone kinderen plaatsvindt. Mogelijkerwijs weten allochtone kinderen zich beter los te maken uit een achterstandssituatie van hun ouders dan autochtone kinderen.

7.5 Conclusies

De intergenerationele inkomensmobiliteit is in dit hoofdstuk weergegeven door de additionele kans dat kinderen van ouders met een laag inkomen zelf ook een laag inkomen hebben. Voor de gehele steekproef geldt dat de additionele kans 6 procentpunten was in 1998 voor zowel de lage-inkomensgrens als de 20%-inkomensgrens. Het referentiehuishouden van een alleenstaande had in 1998 een additionele kans van 7 procentpunten op een laag inkomen als de ouders van deze alleenstaande ook een laag inkomen hadden in 1981. Hoe groter de additionele kans is, hoe sterker een laag inkomen van personen in 1998 samenhangt met een laag inkomen van hun ouders in 1981. De intergenerationele inkomensmobiliteit neemt dus af met de grootte van de additionele kans op een laag inkomen. De (kleine) additionele kansen wijzen op een relatief grote intergenerationele inkomensmobiliteit voor huishoudens met meerverdieners, voor huishoudens die van een uitkering leven en voor allochtone huishoudens. De huishoudensinkomens van de vorige generatie spelen voor deze huishoudens een relatief kleine rol. Daarentegen laten de (grote) additionele kansen zien dat de intergenerationele inkomensmobiliteit relatief erg klein is voor vooral huishoudens met inkomen uit pensioen of winst. Deze huishoudens van de huidige generatie vertonen dus een relatief sterke samenhang met de inkomens van de vorige generatie. Dit geldt eveneens, maar in mindere mate, voor eenoudergezinnen en (echt)paren met kinderen die van één inkomen leven.

De intergenerationele inkomensmobiliteit manifesteert zich op afwisselende wijze gedurende de levensloop van personen, afhankelijk van de actuele omstandigheden van het huishouden waarin ze verkeren. Zo zijn personen die door de samenhang met het lage inkomen van hun ouders ook een relatief laag inkomen verdienen, minder zichtbaar met het lage inkomen als ze alleenstaande zijn of in een huishouden met meer inkomensverwerwers verkeren dan als ze een eenoudergezin of eenverdiener in een (echt)paar met kinderen zijn. Ook kan een eventuele samenhang met het inkomen van hun ouders duidelijk worden als personen terugvallen in inkomen omdat ze pensioengerechtigd worden. Daarentegen is voor personen die in een uitkeringssituatie verkeren, de omstandigheid dat hun ouders in 1981 ook een laag inkomen hadden slechts van relatief weinig belang. Zij bevinden zich voor het grootste deel toch al in huishoudens met een laag inkomen. Verder onderzoek is nodig om de relevantie van verschillende verklaringen voor intergenerationele inkomensmobiliteit onder lage-inkomensgroepen, zoals de investeringen van ouders in het onderwijs van hun kinderen en het ouderlijke milieu, te kunnen beoordelen in de Nederlandse situatie.

Noten

- 1 Een uitzondering hierop is Dronkers en Bakker (1986). In die studie wordt echter gebruikgemaakt van een selecte groep van leerlingen van één bepaalde lagere school. In Cörvers (2000) wordt de intergenerationale inkomensmobiliteit in Nederland onderzocht met een selectie uit een gegevensbestand dat op basis van een steekproef van alle Nederlanders is samengesteld. Het gegevensbestand uit de genoemde studie wordt eveneens in dit hoofdstuk gebruikt (zie § 7.3). Zie voor twee recente internationale studies Corak en Heisz (1999) en Mulligan (2000).
- 2 Overigens wordt in de analyses als maatstaf voor een laag inkomen genomen een huishoudensinkomen behorende tot de laagste 20%-groep, omdat de gebruikelijke CBS-maatstaf te weinig huishoudens met lage inkomens opleverde voor verdere differentiatie naar de bovengenoemde groepen. Hierop wordt in paragraaf 7.3 en 7.4 nog nader ingegaan.
- 3 In de diverse jaargangen van het Sociaal-economisch panel (SEP) zijn deze achtergrondkenmerken wel opgenomen. De steekproef van het SEP is echter aanzienlijk kleiner.
- 4 Zie voor een kritische en onderhoudende evaluatie van deze studies Goldberger (1989).
- 5 Zie Blau (1999) voor een empirische bevestiging van dit verband. Het onderzoek naar intergenerationale inkomensmobiliteit richt zich echter vooral op de Angelsaksische landen. Het is goed denkbaar dat de resultaten voor Nederland, met een andere (ruimhartigere) studiefinanciering door de overheid, anders zijn. Zie bijvoorbeeld De Graaf (1987). Overigens komt Cörvers (2000) voor Nederland tot vergelijkbare resultaten met die voor andere landen.
- 6 Zie Schiepers en Pommer (1998).
- 7 Zie de begrippenlijst bij deze Armoedemonitor.
- 8 Zie de bijlage bij dit hoofdstuk voor nadere toelichting op de variabelen van het model, de geschatte parameters en de significantieniveaus.
- 9 Zie hoofdstuk 2 van deze Armoedemonitor.
- 10 Het geschatte effect van een laag inkomen van de vorige generatie wordt in de logistische-regressievergelijking dus constant verondersteld voor de tien leeftijdsklassen.
- 11 Het verband tussen het lage inkomen van ouders en kinderen is statistisch significant op 1%-niveau voor de chi-kwadraat toets.
- 12 Om de invloed van incidentele inkomensfluctuaties op de schattingsresultaten te beperken heeft het niettemin de voorkeur het inkomen van een huishouden of persoon over een langere periode te middelen, bijvoorbeeld vijf jaar. Zie hierover ook Corak en Heisz (1999). Dit is echter met de huidige jaarbestanden nog niet erg zinvol, omdat voor de analyses in dit hoofdstuk het verschil tussen het peiljaar van de ouders (1981) en van de kinderen (1998) slechts 17 jaar is. Het middelen over meerdere jaren (alleen 1981 en 1985 zou voor de ouders mogelijk zijn, en bijvoorbeeld 1996, 1997 en 1998 voor de kinderen) zou dit verschil te veel verkleinen.
- 13 Het verband is statistisch significant op 1%-niveau voor de chi-kwadraattoets.
- 14 Hier wordt nogmaals benadrukt dat een laag inkomen een inkomen betreft in de laagste 20%-inkomensklasse.
- 15 De berekende additionele kansen in paragraaf 7.4.1 zijn gemiddelden van de huishoudens in de steekproef, ongeacht de huishoudenskenmerken.
- 16 Voor personen in huishoudens met pensioen als belangrijkste bron van inkomen is standaard opgelegd dat zij en hun ouders tot de leeftijdsklasse van 65 jaar en ouder behoren. De overige kenmerken zijn wel gelijk aan die van het referentiehuishouden.
- 17 Ook de overname van het bedrijf van de ouders kan in dit verband een rol spelen. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat het inkomen uit winst van zelfstandige ondernemers betreft.
- 18 Bij de definitie van allochtoon (hier wordt ook het land van herkomst genoemd) hanteert het CBS een ruime definitie. Alleen als beide ouders in Nederland zijn geboren, is het kind van Nederlandse afkomst. Merk op dat in dit hoofdstuk sprake is van een allochtoon huishouden in 1998 als de steekproefpersoon allochtoon is, ongeacht het land van herkomst van de overige huishoudensleden van de steekproefpersoon.
- 19 Zie elders in deze Armoedemonitor voor nadere gegevens over lage inkomens onder diverse groepen allochtonen.
- 20 Dit gaat ook op als er voor allochtone huishoudens diverse andere huishoudenskenmerken dan die van het referentiehuishouden worden genomen.

